

Csáky Károly

Aki Krúdyt felfedezte irodalmunknak és Sládkovičsal barátkozott Gáspár Imre (1854–1910) költő, műfordító, publicista élete és munkássága*

Gáspár Imre költő, műfordító és újságíró munkásságát, irodalomunkban betöltött szerepét alig ismerik szülőföldjén. Szűkszavú vele kapcsolatban a *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona* is; csupán annyit tudunk meg e felvidéki kiadványból, hogy Sládkovič hatására ő lett a szlovák költők első tolmácsolója, népszerűsítette műveiket és tudatosan ápolta a magyar–szlovák kulturális kapcsolatokat.¹

Mostohán kezeli földinket az egyetemes magyar irodalomtörténet-írás is; neve, munkássága nem tárul fel a maga teljességében. Ha elmondanak is róla valamit, inkább hibáit, tévedéseit, jellembeli fogyatékosait, mintsem erőseit és érdemeit sorolják. A *Magyar irodalom története* című háromkötetes összefoglalóban többek közt arról olvashatunk, hogy Gáspár életének egyik szakaszában közel került a szocialisztikus eszmékhez, társadalmi kérdésekben radikális hangokat pengetett, rokonszenvezett a szocializmussal, de „*sértődöttsége, gyenge jelleme megakadályozták képességei teljes kifejtésében*”. Így lett aztán árulója ifjúsága eszméinek, és „*klerikális újságíróként végezte pályáját*”.² Ennek okai azonban nem világosodnak meg előttünk: a „sommás” összefoglaló korántsem törekszik a teljességre, a mélyebb összefüggések feltárására, egy komolyabb Gáspár-kép kialakítására.

A hiányosságokat részben pótolta Sziklay László, aki *A századvég ellenzéki irodalmának történetéből* címmel már 1955-ben monográfiát jelentetett meg Gáspár Imréről.³ Félő azonban, hogy ez a munka is irodalmi ritkasággá válik (mindössze ezer példányban jelent meg), Gáspár személye pedig a feledés homályába vész. Pedig – amint a szerző is hangsúlyozza – „*csak akkor lesz teljesen tiszta a korszak képe, ha egyre több ismeretlenségbe sikkadt haladó szellemű írójának az életét fogjuk feltárni, s egyben bemutatni egyéni bukásuk okát, hogy miért nem sikerült még ekkor eggyé kovácsolni az egész ellenzéki tábor*”.⁴

Könyvében azonban már Sziklay László is örömmel állapítja meg, hogy a nacionalista szellemű irodalomtörténeti munkák után az elmúlt években „*több kísérlet történt arra nézve, hogy a két nemzet – a magyar és szlovák – közeledésének szolgálatába állítsák élete művének kétségtelenül legpéldaadóbb szektorát*”.⁵ Ezen a téren mindekelőtt Kemény G. Gábor és Rudolf Chmel irodalomtörténészek tettek legtöbbet.⁶

Sajnos, Sziklay könyve után is sorjázta a Gáspárral kapcsolatos tévedések, még a jeles irodalmi folyóiratokban is. Az *Alföld* című lapban olvassuk például, hogy Gáspár apja „*szlovák anyanyelvű, nóta-költéssel is foglalkozó, felsőmagyarországi szolgabíró*”. A költő pedig a „*nyitra-megyei Hajnik községben született 1854-ben*”.⁷

Természetesen történtek előrelépések is a Gáspár-kutatást illetően. Debrecenben Bényei Miklós egyetemi oktató, helytörténész írt fontos tanulmányt földinkről. Munkájában elsősorban Gáspár Imre Kossuth Lajoshoz írt kiadatlan leveleivel foglalkozik, de fontos megállapításokat közöl a publicista debreceni tevékenységéről is.⁸

A *Matica slovenská* egykori elnökének, Viliam Pauliny-Tóthnak Gáspárhoz írt levelét nemrégiben közölte Stefan Eliáš. A levélíró ebben épp a Matica tevékenységéről tájékoztatja Gáspárt. A levelet közléte pedig megjegyzi, hogy a dualizmus korában Gáspár Imre szlovákokkal kapcsolatos magatartása példaértékű volt, mint ahogyan az is, hogy a levelet épp egy magyar gyűjtő mentette meg az utókornak.⁹

Születésének 130. évfordulóján, 1984-ben Nagycsalomján, az író szülőfalujában a *Csemadok Nagykürtösi Járási Bizottsága Gáspár Imre Emléknapot* rendezett. Ebből az alkalomból kétnyelvű kiadványt is megjelentettek.¹⁰ A konferencián e sorok írója ismertette Gáspár életútját, Mayer Judit pedig a műfordítás időszerű kérdéseiről szólt. Utána vitafórumot szerveztek a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok időszerű kérdéseiről. Ezen felmerült, hogy a Csemadok időnként Gáspár-plakettet adhatna ki azoknak, akik a két nép kultúrájának közeledése érdekében a legtöbbet teszik. Sajnos, ez csak javaslat maradt, mint ahogyan emléktáblát sem állítottak akkor a falu jeles szüleitnek.

Nagycsalomját, a volt Hont megye faluját 1244-ben említi először oklevél, de temploma – melynek ma már csak a maradványai láthatók – jóval előbb fennállott. (A mai templom újabb kori építmény.) Egykor Bolgár Jánosnak és Méhes Józsefnek is nagyobb kúriája volt a községben.

Az 1984-ben megjelentetett Gáspár-tanulmány

*A dolgozat régebbi tanulmányaim javított és bővített változata.

Gáspár Imre emléktáblája Nagycsalomján • Csáky Károly felvétele

A Gáspár-kúria a falu Ipoly felé eső részén, a régi iskola közelében állt egykor. Az idősebbek még emlékeznek arra, hogy az épületet a 2. világháború után lebontották, s helyén új lakás épült. A régi portára csupán egy-egy megmaradt falmaradvány és a hajdani pince alapján következtethetünk. Gáspárék itteni eladott birtokait, szántóföldjeiket, rétjeiket, szőlőiket a helybeliek vásárolták fel.

A **Majthényi**, illetve a **Madách** családok révén kötődött e helyhez **Madách Imre** drámaköltő is, akinek kézíratai közt az itteni birtokon keltezett levelet is találunk.

A XX. század elején **Györffy István** etnográfus is járt erre, aki a *Néprajzi Múzeum* számára több értékes tárgyat gyűjtött Csalomján, s készített több szép fotót is.

Nagycsalomja polgárai mintha újra erőteljesebben fordulnának a hagyományaik felé. Formálódik egyfajta egészséges Gáspár-kultusz is ezen a településen. 2004 augusztusában például egy falunap keretében emlékeztek a költőre, e sorok írójának közreműködésével. Elkészült a szép Gáspár-emléktábla is, melyet a polgármesteri hivatal előtt helyeztek el, s megjelentettek egy kis kiadványt is: *Nagycsalomja szülötte, Gáspár Imre* címmel.¹¹ A csalomjai Gáspár-kultusz további bizonyítékai az újabb helytörténeti kutatások, illetve a jeles szülött halálának századik évfordulója alkalmából rendezett szeminárium is.

Az alábbiakban a Sziklay által említett legpéldaadóbb gáspári „szektoron” kívül a költő-műfordító, az újságíró és az irodalomszervező egyéb érdemeiről is szót ejtünk. De szólunk az íróársaknak nyújtott segítségről is: arról, hogy nemzedéktársai számára Gáspár vidéken keresett több alkalommal is megjelenési lehetőségeket, hogy felfedezte **Krúdyt** a magyar irodalom számára, a társadalmi valóság ábrázolására unszolta **Reviczkyt**, több író figyelmét a világirodalom felé irányította stb.

Szülőföldtől a távoli tájakig: újságírás, lapszerkesztés

Gáspár Imre 1854. február 24-én született a Hont megyei Nagycsalomján. Evangélikus szülők gyermeke lévén, a szomszédos Kiscsalomján keresztelték, február 25-én. A nagycsalomjai öregtemetőben megtaláltuk Gáspár keresztanyjának szomorúfüzes sírkövét, rajta az alábbi felirattal: „*Tekintetes/ GÁSPÁR ÉVA / asszony / férjezett VERES*

PÉTERNÉ / született 1786-k évi oct. 27-én / meghalt 1855-k febr. hó 8-án / áldásos élete 69. évében / a jó anya örökítő emlékéül / gyermekei / Veres Zsimond / Lídia”.

A középnemesi származású Gáspárok egyébként a XVII. században, 1657-ben nyertek címeres nemeslevelet. A család Erdélyből származott, ahonnan a Pozsony megyei Galántára települt át. A XIX. század elején a Hont megyei Teszéren, Nagycsalomján és Ipolybalogon, valamint a Nógrád megyei Ribán és Mohorán bírtak földesúri joggal, de Hont nemesei között már az 1754–55. évi összeírásban is találkozhatunk a Gáspárok közül **László** és **Tamás** nevével. Imre nagybátyja, **András** (1803–1884) a negyvennyolcas szabadságharc huszártábornoka, később pedig országgyűlési képviselő volt. Apja, **Gáspár György** 1860-ban Hont megye főszolgabírója lett, később Fülekre került. A megye monográfiájában olvassuk, hogy a szolgabíró „*tőről metszett, magyaros zamatú népdalíró volt, aki többek között az országosan népszerű Békót tettem kesely lovam lábára és a Ne nézz rám, ne neved dalokat költötte.*”¹² A megye történésze, **Gyürky Antal** is megjegyzi, hogy a szolgabírót szülőföldjén „*mint nagy zenészt ismerték*”, aki „emellett a költészet iránt is hajlammal bírt”.¹³ Amolyan „*dáridózva nótát csináló dzsentri*” lehetett, aki „*ott húzatja a cigánnyal a helyszínen, nagycsalomjai házában*”.¹⁴

Az anyja, **Karassiy Mária** gazdag polgárok lánya volt. Pestről került a nagycsalomjai udvarházba, s amíg a férj dáridózott, ő gyakran „*bezárkózott szobájába, a legfinomabb ételek és hatalmas csésze feketekávé mellett írta rosszul sikerült frigyének vég nélküli sírárait francia nyelven*”.¹⁵ A gyerekekkel ebben a környezetben aztán senki sem törődött. Nem csoda hát, ha

A kiscsalomjai evangélikus templom, ahol Gáspárt keresztelték Csáky Károly felvétele (2004)

A 2011-es nagycsalomjai Gáspár-konferencia anyagának kötete

a gyermektelen sógor, **Kalauz Pál** hájnikai nemesember magához vette a három Gáspár-fiút, hogy a nevelésükről gondoskodjék. A nagynéni férje volt ő, s anyai ágon a **Radványszy**kkal állt rokonságban.

Imre tehát kisgyermekként Zólyom megyébe, a Szliács melletti Hájnikra került, s a szülőfaluhoz a későbbiekben nem volt sok köze. Ám a családból vihetett magával valami kis örökséget. Elsősorban az íráskészséget és a nyelvek iránti tehetséget, meg a mulatozás iránti hajlamot, amit – ahogy majd később látni fogjuk – főleg Pesten bontakoztatott ki – élete utolsó szakaszában.

Hájnik mélyebb nyomokat hagyott Gáspár életében, mint a szülőföld. A festői táj magával ragadta a költészet iránt fogékony Imrét, az udvarház pedig több szempontból is jó példával szolgált. A nagy könyvtár felkeltette érdeklődését, s kielégítette olvasási vágyát, a magyar földesúr és a szlovák nép közti kezdeti jó viszony pedig a baráti érzelmeket táplálta benne. A környezetnek így döntő szerepe volt abban, hogy Gáspár nagy lelkesedéssel fordult a szlovák irodalom és kultúra felé.

Tízegynéhány éves Gáspár, amikor a híres selmeci evangélikus líceumba kerül. Tagja az önképzőkörnek, munkái jelennek meg a *Korányban*; **Petőfi** lesz a fiú ideálja. A nyugtalan természetű fiatalember azonban már itt ellenzéki magatartást tanúsít: összeütközik a konzervatív tanári karral, különösen a Petőfit semmibe vevő **Suhajda** professzor ellen lép fel erélyesen.¹⁶ *Kívánalmak* című röpirata miatt el is kell hagynia az iskolát. 1868/69-ben Rimaszombatban folytatja tanulmányait. A *Gömöri Lapok*nál jelentkezik első cikkekével, melyekben a gyermekkori tájat mutatja be: a zólyomi hegyekről, a szliácsi fürdőről ír nagy szeretettel és büszkeséggel. Tanult még ezen kívül Zólyomban, Pozsonyban és Pesten. Tehát már diákévei is mozgalmasak, változatosak voltak. További működési helyeit, újságírói tevékenységének állomásait hosszan tartana felsorolni.

Gáspár Imre első irodalmi kísérletei Balassagyarmaton, az *Ipoly* és a *Nógrádi Lapok* hasábjain jelentek meg. Az itteni írók – **Csalomjai (Pajor István)**, **Koroda Pál**, **Reviczky Gyula**, ifj. **Szinnyei József**, **Rudnyánszky Gyula** – szellemi vezérüknek tekintették őt. Gáspár 1874-ben a Pestről kiszorult, polgári törekvésű nemzedéktársai számára Gyarmaton keres megnyilvánulási lehetőséget. „*Mit is nevezhetünk az ilyen módon szétzilált, egymástól szétválasztott ifjak törekvéseiben polgárinak?*” – teszi fel a kérdést Sziklay László. „*Hiszen – amint a továbbiakban írja – csaknem valamennyien a dzsentrí világból jöttek, és első szembeszállásaik az irodalom hivatalos fórumaival elsősorban egyéni mellőzöttségükből, sértődöttségükből fakadtak. Ervényesülni minden áron: ez volt a fiatalok törekvése. Ezért fordultak – a magyar irodalom akkori hivatalos tényezőinek élményforrásával ellentétben – a felvidéki kisvárosok német eredetű polgárságához. Gáspár pedig ezen kívül még a szlovák kispolgári értelmiséghez is. [...] Követelik a magasabb színvonalú városi irodalmat, a közzéadás megtisztítását a parlagiasságtól, s ezt elsősorban a sajtó útján akarják elérni.*”¹⁷

A balassagyarmati Nógrádi Lapokban a hetvenes években egy emlékezetes polémia is sor került.¹⁸ A Csalomjai-Gáspár-féle „töklinc” vitáról van szó. A heves „irodalmi” konfliktusban két ellentétes szemlélet csapott össze: a nemesi és a nemességből kiválni akaró, írásaiból megélni kész polgáré. Gáspár természetesen az utóbbit képviselte. Az irodalomtörténeti értékű polémia annál inkább érdekes, mivel abban maga **Mikszáth Kálmán** is részt vett.

Földjével, Mikszáth-tal különben már a hetvenes évek végén Pesten is kapcsolatba került. Sziklay László így ír erről: „*Mikszáth is Gáspárhoz hasonló sorsban élt Pesten – sohasem beszélt életének arról az öt esztendőjéről, melyet mint ismeretlen kezdő író (1873–78) Pesten töltött. [...] Bizony, nyilvános házakban töltötték 1877 karácsonyát, ahol együtt sírtak a perditákkal szomorú sorsuk felett.*”¹⁹

Még egyszer találkozhatunk Gáspárral Balassagyarmaton. 1877-ben jelent meg itt a *Röpke Ívek*, a megye első irodalmi lapja, melynek ő is munkatársa volt. A hetilapokban programnyilatkozatukat így fogalmazták meg a szerkesztők: „*Az új vállalattal oly lapot akarunk a t. közönség kezébe adni, mely minden igényt kielégítene, mit egy vidéki jó szépirodalmi laphoz kötni lehet.*”²⁰ Időközben Pesten is többször felbukkant Gáspár. Dolgozott a *Pesti Naplónál*, a *Népszavánál*, az *Új Budapesti Napilap*nál s még számos korabeli újság közölte a munkáit. Irodalmi társulatot is akart alapítani, tervezte egy ifjúsági folyóirat kiadását – lapvezérül magát **Jókait** is megnyerte. „[...] *Társadalmi helyzete és a radikális francia hatás együtt terelték a kor legszélső baloldala fele*”²¹ – írja erről a korszakáról Sziklay.

A hetvenes évek végén meglepően merész cikkeket írt az *Új Budapesti Napilap*ba. A következő részletet *A sarki hordár* című tárcájából idézi monográfiájában Sziklay: „*Abból a nagy szerződésből, melyet Isten és ember*

egymással kötöttek, át vannak hágva a legsarkalatosabb pontok. Az ember évtizedek óta: 1. Nem ura saját életének, 2. Éhezik, 3. Fázik, 4. Meg van alázva emberi mivoltában.”²²

Ebben a korszakban születnek kihegyezett élű szatírái is. (Itt jegyezzük meg, hogy 1877-ben *Cigaretta* címen szatirikus lapot is szerkesztett.) A nagyvárosi kitzsítottság már „ékesebbé, lényeglátóbbá teszi a népről írt rajzait, a bosszúállás dühével fordul az uralkodó osztály felé.” – állapítja meg monográfiusa.²³ A hájnikai beteges hangulatok és a vidéki dáridók után egyre tudatosabban száll szembe a nép elnyomóival. S bár „nem elég az erkölcsi ereje”, hogy elképzelései mellett rendületlenül kitartsa, szatíráival mégis sok olyat elmond, ami „ma is megszívlelendő, amit nem szabad elfelejtenünk, ha a hevenes évek haladó szellemű magyar irodalmáról tiszta képet akarunk alkotni”.²⁴ És alig lép fel utána valaki egészen **Ady**-ig, „aki ennyire élesen átlát a századvég rózsaszín ködén”.²⁵

1879-ben már a munkásmozgalom körül szervezkedik Gáspár. Igaz, hogy sohasem állt annak élére, de a Népszavában rendszeresen tolmácsolta a haladó német, francia és angol munkáslírákat, s „ekkor veszi a tollára először pozitív értelemben – Oroszországot, az orosz kultúrát, illetőleg az orosz népet”.²⁶

Lapszerkesztői-újságírói tevékenységét és elképzeléseit valójában Debrecenben bontakoztatta ki (*Debreczeni Hírlap, Debreczeni Ellenőr, Debreczen, Debreczeni Reggeli Újság, Szabadság*). Sziklay szerint „ő csinált a debreceni újságokból színes sajtót”²⁷, megteremtve a sajtós helyi hírlapírást. Gáspár hozzájárult a vidék kulturális felemelkedéséhez, s ezáltal az egyetemes magyar kultúra fejlesztéséhez is. Megteremtette például a vidéki színikritikát; elsőként közölte Pesten kívül a kortárs magyar irodalmat, miközben a világirodalmat sem hanyagolta el. Gondja volt az utánpótlásra is: foglalkozott az újságírójelöltekkel is, írókat fedezett fel, indított újtukra stb. Egyszóval nagyban hozzájárult ahhoz, hogy „az akkor még nagy többségükben falusi debreceniek nagyot haladjanak a szellemiek terén is a kapitalista polgárosodás útján”.²⁸ Pedig a dzsentrí, az uralkodó osztály ebben a városban még ellenszenvesebb és maradiabb volt, mint a szülőföldjén vagy Pesten. De akkor még nem torpant meg Gáspár: vezércikkeiben bátran kimondta, hogy a „nyomorgók butaságáért az uralkodó osztály kegyetlen szociálpolitikája a felelős”.²⁹

Gáspár debreceni tevékenységét újabban Bényei Miklós vizsgálta meg alaposabban. Sajnálattal állapítja meg, hogy itteni munkásságával a helybeliek sem foglalkoztak érdemben: „A debreceni helytörténeti kutatás sem fordított kellő figyelmet rá, holott mindent egybevéve több mint tíz évig dolgozott a városban.” Bényei azt is hangsúlyozza, hogy a Sziklay által felvázolt Gáspár-képet tovább lehetne árnyalni, akár a debreceni tevékenységének további mélyebb és alaposabb elemzése által. A Debreczen című lapban kifejtett és a helyi *Függetlenségi Párt* körüli tevékenysége kapcsán Bényei leszögezi, hogy Gáspár

„rögtön és aktívan bekapcsolódott a párt társadalmi háttérét adó *Függetlenségi Kör* munkájába”. Az ifjú újságíró lelkes Kossuth-hívő lett. „Ezt követően pedig – mint a továbbiakban olvassuk – több mint hat esztendő szerkesztői munkássága során az ellenzéki orgánum hasábjain csak a névvel, illetve azonosítható álnévvvel, névjellel ellátott, Kossuth Lajosról szóló közleményeinek (vezércikkeinek, tárcáinak, karcolatainak, glosszáinak stb.) száma meghaladja az egy tucatot, ezeken kívül négy, a turini remetét köszöntő verset publikált”.³⁰

Versei és egyéb prózai munkái

Bár az újságírás terén Gáspárnak valóban elévülhetetlen érdemei vannak, ő mindenekelőtt költőnek hitte magát. Igaz, hogy több önálló verseskötete is megjelent, s olyan termékeny volt a maga korában, hogy ebből a szempontból csak kevesen múltak felül, mégsem nevezhetjük nagy költőnek. Költészetét tekintve a mennyiség nincs arányban a minőséggel. Gyorsan, felületesen dolgozott, de „egyetlen olyan lírai költeménye sincs talán, melyre a műgond lenne jellemző” – állapítja meg Sziklay.³¹ Itt jegyzem meg, hogy ez nem minden esetben jellemző azokra a hazafias, Kossuthot dicsőítő verseire, melyeket a debreceni lapokban közölt, s amelyekről még mi is szót ejtünk az alábbiakban.

A bálkirálynő dalai és a *Válogatott költemények* darabjaiban – bár szép gondolatokat tükröznek, gazdag érzelmvilágról árulkodnak – „a cigányos cikornyákat s a kiegyezési kor polgári szalonjaira jellemző modoros műbátot is megtaláljuk”.³² A költemények tartalmi részét illetően azonban van pozitívuma is Gáspár lírájának. Igaz, hogy költészete korántsem mélyült el úgy, mint Reviczky Gyuláé, forradalmisága nem ért fel **Komjáthy Jenő**éhoz, de – főleg a hetvenes évek vége felé – „mind erőteljesebben szólal meg lantján a kor társadalmi viszonyai ellen tiltakozó politikai költészet”.³³ Gáspár azonban már ezt megelőzően is a „tendenciózus költészet híve volt, és a művészet társadalmi gyökereit kereste”.³⁴

A parlament című versében politikai lírájának mondanivalója csúcsonyosodik ki. A törpe, tehetségtelen alakokat pellengérezzi ki, akik a reformkor országgyűlési képviselőinek nyomába sem léphetnek. Így ír minderről a versben:

*Ha vágyasz modern szónokok nagy hírére,
Először is... ne szónokolj ma már!
Most tárcacikk ült vezércikk helyére,
A nagy stíl is minden téren lejár.
Nem is szószékről hangzik már a sok szó,
A szónok szépen padjain marad,
Beszéde finom társalgás; az is jó,
Hogy a lapoknak kerek művet ad.*

Újabb dalok az időnek című köteté 1878-ban jelenik meg. Lássunk néhány sort az előszóból: „Azon mozgalom, melyet társadalmi nevezünk, Magyarországon még gyökeret sem verhetett: bár a nép, hogyha egyszer s nem sokára be fogja látni, hogy a most uralkodó s küzdő

LÁSSÁTOK, FELEIM!

*politikai és társadalmi eszmék, formák circulus vitiosusában ezek egyike által sem jut el a boldogság, béke és szabadság kikötőjébe, hirtelen és egyszerre fog az új eszménynek meghódolni. [...] Ismétlem, nem tartom valami érdemes poémának, s elég nekem, ha igaznak tudom, a mit énekelek.*³⁵

S vajon milyen igazságot olvashatunk ki a versekből? A *Hol az a Magyarországnak* címűben például hasonló gondolatokat feszeget, mint **Kölcsey** és **Vörösmarty** legszebb himnikus verseikben, ám sokkal erőteljesebben, szegényesebb eszközökkel. Erőtlen, lapos, prózai sorokkal átítatott vers a *Nagyot lépett a kor* című is. Ám a bátor szókimondás, a forradalmi hév itt sem hiányzik:

*A forradalom porba rántja
Az ócska rabló várakat,
Hol annyi eszme, kincs, szabadság
Felett rabbilinc, lakat.*

A szegények, az éhezők, a szalmakunyhók lakóinak nevében, a munkások érdekében emel szót a *Jövőben* című költeményében:

*Ha halál a munka: veríték
Borít el nappal, éjeken...
[...]
S kiált: Nekünk az üdvöztető
Nyolc nagy boldogságot ígért,
S ezer nyomor volt a mi sorsunk
E százados, szilárd hitért.*

Egy újabb versében már a szebb, derűsebb jövőbe vetett hitét fejezi ki, a jobb kor reményében sóhajt fel:

*Látok én vést, látom a vért,
Hanem érzem azt is mélyen,
Hogy dicső kor van kelőben,
Átragyog sok kínos éjen.
Látok egy nagy forradalmat,
Mely körüllem egyre készül...
Én teremtőm, csak egy percet
Adj belőle osztály-részül!
(Nap ragyog nekem)*

Ebben a korszakban talán az epikában alkotta Gáspár a legnagyobbat. Kéziratban maradt regényei, a *Lapis Refugii* (1897), a *Nagy pálya kezdetén* (1899) és a *Hónapos szobák* (1901) komoly problémákat vetnek fel: rámutatnak az arisztokrácia és a dzsentri züllésére, s már a kapitalizmus ridegségét, zordon önzését is bírálják, „*lerántják a leplet a sok szenvedés, bánat okáról*”.³⁶ Kár, hogy hősei – akárcsak írójuk – sokszor csupán passzívan szenvedik életüket, nem igazi harcosok, változtatni kész figurák.

Gáspárnak számos költeménye látott napvilágot a debreceni újságokban. Ezekből jelentetett meg nemrégiben ötöt Bényei Miklós *Kossuth Lajos és Debrecen* című

kötetében. A versek közül négy Kossuthot dicsőíti, egy pedig a hősök emlékét idézi. A *Kossuth szül. napjára szeptember 21-én* című négy soros, félrímetet alkalmazó költeménye a függetlenség óhaját, reményt s a bizakodást sugallja.:

*A függetlenség független hazának
Narfényes álma – nagy nevedben él!
Ha szólsz, ha intesz, bízunk a jövőben
S csüggedt reményünk újra szárnyra kél!³⁷*

Egy másik versében (*Kossuth Lajos*) a hazához hűtlen, képmutató politikusokat bírálja, szembeállítva velük Kossuthot s a hozzá hű hazafiakat³⁸:

*Hazánk szegény, de volna bár szegényebb,
Csak hit, remény uralná s szeretet!
De hajh! Kihaltak már a nagy erények,
Megalkuszunk szent küzdelmek helyett,
Hitet veszítve, futnak a halálba
Öngyilkos hon öngyilkos fiai,
Gyűlölség vág a gyűlölség szavába...
Nemzetárulás kora a mai.*

A debreceni sajtóban megjelent számos versében a szülőföldet, az ifjúságát idézi, már-már romantikus és nosztalgikus hangnemben, mintegy elvágyódva a jelen igazságtalanságai, kiábrándító megnyilvánulásai elől.

„Sládkovič magyar tanítványa”, a szlovák irodalom első tolmácsolója

Andrej Sládkovič és Gáspár Imre barátsága a két nemzet közeledésének, a magyar–szlovák irodalmi kapcsolatoknak legszebb példája. Hogyan is kezdődött a barátságuk? A bevezetőben már említettem a nevelőszülőket, Kalauzék otthonának egészséges légkörét. Bár Kalauzék házában – amint Sziklay Lászlótól tudjuk – „*magyar*

Gáspár Imre művei s a róla szóló kiadványok a csalomjai kultúrházban

a szó, s az anyanyelvhez, a nemzethez való tartozást illetően semmi kétségünk se lehet”, az ő esetükben mindez nem jelentett sovíniszta elzárkózást. „Nemcsak arra gondolunk itt, hogy a család tagjai tudják népük nyelvét, hanem arra is, hogy a hatvanas évek végén Kalauz Pál még nem zárkózik el teljesen a szomszéd Radvány község lelkészének, Sládkovič Andrejnek a műveitől: könyvtárában ott van a *Marína*, Gáspár ott találja meg először, így ejti meg a szlovák népies romantika lírai költeményének »bűbájos varázsa«.”³⁹

De idézzük magát Gáspárt is, aki már 1873-ban megírta emlékeit az Orol című szlovák lapnak: „Kisdiák voltam, s hazajöttem szünidőre. Könyvtárunkban szerény könyvre bukkantam, melyen Sládkovič neve ötlött szemembe. A könyvet felítve, ahol a »Marína« annyi-annyi reményt tükröző, gyönyörű utolsó fejezete olvasható, nem tettem le kezemből, s megtaláltam költőmet. Már akkor, életem 17–18. évében felébredt bennem a vágy, hogy személyesen megkeressem a költőt, aki alig félmérföldnyi távolságra lakott.”⁴⁰

Rövidesen sor került a személyes találkozásra is. Erről így ír a hájnikai fiatalember: „A költő illatos hársfa alatt, udvarán fogadott... Szavaimra, hogy ez alkalommal köszönöm meg neki a fényt, mely költői dicsőségének sugaraiból rám is vetődött, így válaszolt: »A szlovák költőnek nincsen dicsősége...« Beszélgetésünk az irodalomról folyt. Nyomban kitűnt nyelvi és irodalmi jártassága. [...] Látogatásaim egyre gyakoribbá váltak. [...] Megmagyarázta nekem a szlovák nép lélektanát... És nemegyszer hangoztatta azt a reményt, hogy a magyar és a szlovák elem egyszer mégiscsak találkozik valamely síkon. És hol is találkozhatnának másutt, mint az irodalom terén. Megegyeztünk abban, hogy azt a célt csakis a magyar és a szlovák műfordítói alkotásokkal érhetjük el. Így mindkét részről alkalmas anyag szívárogná a szívekbe, mely kölcsönösen felébresztené az egymás iránti szeretetet, melyet a társadalmi élet hullámvérése nem lenne képes többé megzavarni.”⁴¹

Gáspár a korabeli sajtóban sorozatosan írta ismertetéseit a szlovák irodalomról, fordította a költők verseit, s készült egy átfogó lírai antológia összeállítására. A radványi „regényes találkozásokról a magyar–szlovák irodalmi kapcsolatok két gyöngyszeme fakadt”⁴² – írja a Sládkovič–Gáspár kapcsolatok másik kutatója, **Kemény G. Gábor**. 1870. augusztus 4-én Gáspár megírta Sládkovičhoz szóló nevezetes ódáját, s ezt egy levél és a *Marína* néhány részletének magyar fordítása kíséretében eljuttatta a radványi paplakba. Az óda egyébként csak Sládkovič fordításában maradt fenn, innen ültette vissza magyarra Sziklay László.⁴³ Lássunk ebből egy részletet!

*Ne haragudj, hogy mint ismeretlen
Mentem hazád szép rétjein át,
Hol bátor, új énekesre lettem:
Hallom, értem *Marína* dalát.
Zsoltárai más nyelven dalolnak,*

*Az én dalom csendeskén regél:
A tieid mennydörgésként szólnak
Mintha zúgó áradat zenél...*

A kapcsolat másik „gyöngyszeme” Sládkovič költői válasza. Ez szintén az Orolban jelent meg 1873 márciusában *Mladému poetovi* (Az ifjú költőnek) címmel. **Fried István** fordította⁴⁴ magyarra:

*A Garam árja *Marínát* rejtette:
Belepillantál, s im visszamosolyog...
Újra fellángolt szíved nagy szerelme,
Ég, csak egyre ég, és hevesen lobog.
S lám lecsillapult szíved tüze immár,
Mert a szűz folyó oltotta el szomjad,
A gyógyító írért hegytetőre hágtál,
Hol frissen csobog vize patakodnak.*

Van ennek a kapcsolatnak egy további „gyöngyszeme” is. Gáspár *Elégiájára* gondolunk, melyben a táj s a szlovák nép iránt érzett szeretet kap kifejezést.⁴⁵ De felbukkan benne a költőbarát személyisége is:

*Végig a hegyléc tövében, mint egy óriási révben,
Terhet könnyen, vidoran visz az ezeréves Garam víz,
Egy társ-nemzet rege-lantja beszél tündérivel.
Óh, a költő ide illik, itt fűródnek könnyű villik.
Szvatopluk gyász-viadalját zúgó hullámok dalolják,
Ah, regéik mély érzelmét emberfűl nem éri fel!*

Gáspár Imre – a Sládkovičsal való gyakori találkozások s az olvasmányai alapján – nemcsak megismerte a szlovák irodalmat, hanem minél rendszeresebben tolmácsolni is igyekezett azt a magyar sajtóban. Ő írta az első, szakszerűsége törekvő ismertetéseket is a szlovák irodalomról. S ahogyan ezt Sziklay László találóan leszögezi: „korának egyik legégetőbb problémájában, a nemzetiségi kérdésben (is) minden magyar szépíró kortársánál előbbre tudott jutni.”⁴⁶

Hosszas készülődés után, 1879-ben megjelentette a *Hazánk tót népe* című antológiát is. Igaz, a kritika vegyes érzelmekkel fogadta a kötetet; Gáspár egyes jegyzeteiben több pontatlansággal, tárgyi tévedéssel is találkozunk, vállalkozását mégis pozitívan kell értékelni, hisz a maga nemében úttörő jellegű munkáról van szó. A kritikai fogadtatás ismertetése és az antológia értékelése előtt lássuk, mit is tartalmaz a kötet!

Az antológia két nagyobb fejezetből áll. Az első *A tót nép* címet kapta. Olvashatunk itt a magyarországi nemzetiségekről, a szlovákok nyelvéről és kultúrájáról, az ún. zólyomi „tündérradalomról” stb. A *Tótok és a pánszlávok* című fejezetben egyebek közt ezt írja Gáspár: „*Hazánk poliglott ország. Magyarok, németek, horvátok, tótok, szerbek, szlovének, románok – s ki tudja, mik lakják még? Kis állam, de négy-öt önálló irodalom, ezenkívül francia, német, latin, zsidó s még vagy öt nyelvű könyv, folyóirat, oskola tud benne szükségszerűvé válni, s a szerbeknek és románoknak, a horvátoknak egyeteme*

van, a tótoknak van múzeuma, főiskolája, rendszeres eszközökkel működő irodalma, a szász még államot is képezhetett az államban.”⁴⁷ Aztán a tájat mutatja be a szerző. A tájat, melyet maga is annyiszor megcsodált, melyhez megannyi emlék fűzi, melynek népe is oly közel nőtt a szívéhez. A Zólyom környéki „tündér-uradalomról”, a mondával, dallal s egyéb kincssel teli tündér-telepről van szó. Ekképp hozza mindezt a magyar olvasóhoz is közelebb Gáspár: „Maga a tündértelep gyönyörű keretben fekszik, Radványig alacsony, de élénk hegy-völgy, itt-ott kicsiny, de ősrégi családi lakók, tele mondával és kincssel. Radvány mellett a félkörű magas Urpín öleli el a tájképet.”⁴⁸ Aztán a szlovák népről olvashatunk: a dolgos, a munkában is közösségi életet élő emberekről, a mesét és dalt termő falusi estékről. „Szeretik a társas életet is: hagyományos, ünnepi cselekményeikkel végzik a szokottabb munkát – mi által a monda ismét gazdagodik. Fonóik hálás terei a szemlélőnek; a lobogó mécs, a mindig jelenlévő öregek, és sok más körülmény valóban költői színt adnak az egésznek. A mese nem maradhat el, a mindig mesélő hozzát teszi a végén, hogy ő is csak az öregapja után beszél.”⁴⁹

A második fejezet címe: a *Tót költészet*. Először **Ján Hollý** *A Táttra szózata* című költeményét teszi közzé Gáspár földije, Csalomjai (Pajor István) fordításában. A vers megnyeri Gáspár tetszését is: szép, könnyed folyású dalnak nevezi azt. Ezután **Ján Kollár** *Slávy dcérájának* részletét olvashatjuk, ugyancsak Csalomjai fordításában, a *Sláva leányához* címmel. Ezzel kapcsolatban Gáspár megjegyezte, hogy „nyelve igazán zenei, s kezelése is mesterre mutat”.⁵⁰ Maga is fordított ebből a műből néhány szonettet, melyek szintén helyet kaptak az antológiában.

Ludovít Štúrtól a *Dévény emlékezete*, a *Csak Te szeress* és a *Galamb repült* című verseket tette közzé, saját fordításában. Štúrt tanult, eszes férfiúnak, „tudós és pánszláv agitátor”-nak nevezi a szerző. Némi ellenszenvvel ír **Hurbanról** is Gáspár, mert – mint mondja – részt vett „Štúrnak a magyar szabadság ellen folytatott gyűlöletes harcában”.⁵¹ Hurban költeményei közül a *Szvatopluk*, a *Gottsalk* s a *Dalok mostanra* Gáspár szerint „okvetlen tehetséggel vannak írva engesztelhetetlen dühök dacára a magyarság ellen is”.⁵² Tőle egyébként a *Szabadság harangja* című verset közli az antológia összeállítója.

A sorban Andrej Sládkovič következik. Róla most is nagy szeretettel és tisztelettel ír. Álljanak itt bizonyítékul az alábbi sorok: „Én ösmertem Szládkovičot. Költői nagyságát, mint ez szeretett egyéneinkkel szemben mindig történni szokott, talán túlbecsülöm, de egyénisége vonzó, kedves volt, műveltsége nagy és európai színvonalon álló. Ő buzdította azokat, akik körül csoportosultak, az angol, francia, olasz és német költők szeretetére; ő eredetiben olvasta s szerette Homéroszt, Petrarkát, Geothét; Shakespeare-hez jegyzeteket kezdett írni. Vörösmarty szózataira felelt, Arany »Toldiját« olvasta; ezt az én kérésemre, Petőfit, Vörösmartyt és Jókait már régóta ösmerte. [...] Soha, egy szóval sem sértette előttem

az én nemzetemet, hozzám írt költeménye mellett ott fekszik ajkairól ellesett mondása: »Szeressen valamit; minél nagyobb, annál nagyobb és nemesebb lesz maga is.«”⁵³ Gáspár Sládkovič *Margit* című szerelmi és „bölcselemi” költeményét fordította az antológia számára magyarra.

A felsoroltakon kívül az alábbi költők munkáival találkozhatunk még a kötetben: **Karol Kuzmány** (*Dal a Garam partján*), **Samo Chalupka** (*Pojniky török, Megölve*), **Jakub Grajchman** (*Téli bába*), **Ján Botto** (*Magin vára*), **Miloslav Dummy** (valódi neve **Daniel Bachat**) (*Gyerekek játszanak, Az életből, Emil története*), **Ján Čajak** (*A szívemnek..., A szerelem..., Istenem, Istenem*), **Pavol Országh Hviezdoslav** (*A bátyám*).

S hogy milyen visszhangja volt Gáspár antológiájának a maga korában? Szlovák részről elsősorban **Vajanský** bírálta azt elmarasztaló, éles hangon. „Alig van rá elismerő szava – írja sokat idézett monográfiájában Sziklay, majd így folytatja: – Hogy egyetlen hang a pusztaságban, mely ebben az időben a magyar részről a szlovák irodalommal és a szlovák kultúrával foglalkozik, hogy közeledni akar akkor, mikor a két nemzet vezető társadalmi rétege közötti különbség szakadékká tágult, sőt hogy a szlovák irodalomtörténet első összefoglaló műveit is megelőzi, hiszen **Vlček** ilyen irányú munkája csak 1881-ben jelent meg – azt észre sem veszi. Az ő lapja is kommentálja azt a hajszát, amelyet épp a *Matica* melletti bátor kiállásáért **Grünwaldék** Gáspár ellen indítottak. Tudnia, hallania kellett arról, hogy a nemzetiségi kérdésben elveiért milyen megalázások érték, hibái felsorolása után mégis »konok magyar gőgjéről és végtelen követelőzéséről« beszél. Amit Gáspár a szlovák értelmiség »pánszláv« voltáról mond – félreérti. Nem úgy fogja fel, mint vádiratot a szlovák papokat, tanítókat maguktól elvadító nemesurak ellen, hanem úgy, mintha Gáspár csak a népet értékelné, a szlovák nemzetből az értelmiséget ki akarná zárni.”⁵⁴

Sziklay eme állításával egyébként Rudolf Chmel, az újabb szlovák irodalomtudomány neves képviselője is egyetért. Vajanský éles kirohanását, elfogult és nem minden esetben megalapozott véleményét maga is elítéli. Ezzel kapcsolatban írja többek közt az alábbiakat egyik tanulmányában: „Ezeket az éles ítéleteket (Vajanský ítéleteiről van szó.) szélesebb összefüggésben kell értelmeznünk. Gáspár munkái, cikkei és könyve maximalista kritériumok alapján értékelve kétségtelenül felületesek, a szerző nem törekedett a jelenségek rendszeres magyarázatára, hiányzik belőlük bárminemű rangsorolás, illetve minősítés. Ezt a következtetlenséget magyarázhatná az a körülmény, hogy a szlovák irodalom tanulmányozásához hiányos volt a felkészültsége, valamint, hogy cikkeit kezdőként, aránylag fiatalon 20–22 éves korában írta.” Aztán ő is rámutat arra a tényre – amely egyébként Vajanský, **Škultéty** és az egész szlovák sajtó figyelmét elkerülte –, hogy Gáspár kezdeményezése valóban egyedülálló volt a maga

korában, hiszen nemcsak magyar részről hiányoztak az úttörő jellegű előtanulmányok, de magának a szlovák irodalomtörténetnek sem voltak még összefoglaló művei. Értékelését még ezzel toldja meg Chmel: „*Ilyen körülmények közt Gáspár népszerűsítő tevékenysége is más fényben tűnik fel, s minden következetlensége és tévedése ellenére sem vitatható el az értéke.*”⁵⁵

Sziklay László észrevételeivel folytathatnánk újra az idézetek sorát, igazolhatnánk Gáspár internacionalizmusát is: „...*talán ő volt az egyetlen magyar író ebben a korban, aki egységben látta az nemzetiségi vetélkedés miatt egymástól uralkodó osztályaik által mind jobban és jobban elvadított szomszéd nemzeteket.*”⁵⁶ Nem csoda hát, ha Gáspár a Maticát is megvédi **Grünwald Béláék** nacionalista politikájával szemben. 1876-ban, a *Figyelő*-ben írta ezeket a bátor hangú sorokat: „*Pillanatnyilag könnyű, de zajos sikert értünk el, s alatta elmérgesedett sebek támadtak, a magyarnak pedig nagyobb szüksége van barátokra, mint ellenségekre. Mi ott is süjtöttünk, ahol erre okunk nem volt. A tót nyelv művelése állami érdek.*”⁵⁷ Eme kiállításának bizonyítéka a Viliam Pauliny-Tóthtal váltott, fent idézett levél is.

S hogy Gáspár a maga küzdelmei ellenére legtöbbször egyik oldalon sem talált megértésre, annak több oka lehetett. Minden esetre sem a magyar, sem a szlovák nacionalisták nem fogták fel kellőképpen becsületes közeledési szándékát, mert – amint Sziklay mondja – „*még nem érett meg az idő arra, amit Gáspár akart.*”

Krúdy barátja s a Krúdy-regények hőse

Gáspár Imréről nemcsak monográfia készült, hanem egy-két Krúdy-regény is megörökítette alakját. Mint a budai kiskocsmák törzsvendége, az állandó pénzzavarral küszködő öregedő újságíró többször is felbukkan – elsősorban *A vörös postakocsiban* és a *Hét bagolyban*. Kár, hogy már csak ezt a Gáspárt szerepelteti regényeiben Krúdy.

De mikor és hogyan ismerkedett meg egymással a két író? Mielőtt erre válaszolnánk, el kell mondanunk, hogy apai ágon felvidéki származású volt Krúdy családja is. Nagypapja, aki a nógrádi Szécsénykovácsiban született, honvédkapitányként küzdötte végig a szabadságharcot.

Említettem már, hogy Gáspár a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveiben debreceni újságíró volt. Épp a Debreczeni Ellenőrnél dolgozott, amikor a fiatal nyíregyházi gimnazista, a kezdő Krúdy egy hipnotizált lány történetét küldte el lapjának. A „saszemű” szerkesztő nyomban felfigyelt az írásra, s örömmel újságolta élményét munkatársainak. „*Gyerekek, azt hiszem, felfedeztem a magyar irodalomnak egy kiváló novellistát!*”⁵⁸ – kiáltott fel a szerkesztő.

Gáspár azonnal felkarolta Krúdyt: buzdította és irányította a fiatal tollforgatót. Sőt, 1894. október 10-én lelkes hangú levelet írt neki, riporter állást és havi 40 forint fizetést kínálva a fiatal Krúdynak maga mellett a *Debreczeni Ellenőr* szerkesztőségében.

Katona Béla irodalomtörténésztől tudjuk, hogy a „*csábító ajánlat után a fiatal író az érettségit sem győzte*

kivárni, hanem rohant azonnal Debrecenbe”.⁵⁹ Fiatalon megszökött otthonról, de apja kinyomozta tartózkodási helyét, és **Porubszky Pállal**, a jó nevű osztályfőnökkel sikerült hazacsalogatniuk őt. Az írásról azonban nem mondott le Krúdy. Már érettségi előtt kilencven novellája jelent meg, legtöbbjük épp a *Debreczeni Ellenőr*-ben, majd Gáspár új lapjában, a *Debreczeni Reggeli Újságban*.

Gáspár továbbra is hívta Krúdyt maga mellé, aki az érettségi után, 1895 szeptemberében elfoglalta helyét a *Debreczeni Ellenőr* szerkesztőségi asztalánál, bár csak néhány hónapig maradt ott.

Gáspárra maga Krúdy is szeretettel emlékezett vissza, s nagyra értékelte munkásságát, főleg újságírói-szerkesztői tevékenységét. *Irodalmi kalendáriumában* így írt többek közt, a debreceni éveket is idézve: „*Gáspár Imre korának egyik legműveltebb embere volt. Megpróbálta már a pesti életet, személyesen ismerte azokat az írókat, akiknek nevét itt rajongva ejtették ki a szegény kócosok, szép kritikákat olvashatott verseiről, tudott franciául, eredetiben olvasta Falubert-t [...], szellemes volt mint Gil Blas – egyik álneve Gili Balázs volt – és rajongott az életfinomságaiért, szép olvasmányokért, szellemeskedő társalgásért, úri életmódért. Természetesen mindezt nem találta meg Debrecenben, holott eleinte azt hitte, hogy egyetlen úr a szemétdombon, és majd vezetője lesz a helybeli intelligenciának. [...] Gáspár Imre lefoglalta helyét a hírlapírók páholyában [...], magas színvonalú színházi bírálatokat írt, amelyet két-három ember értett meg a városban. Ámde a civisek érezték, hogy nem közülük való, felsőbbrendű férfi a pápaszemes...*” Néhány sorral odébb így folytatja visszaemlékezéseit Krúdy: „*Ámde térjünk vissza hőszünkhöz, a mélabús Gáspár Imréhez, aki időközben második örökségének is nyakára hágott Debrecenben, ahol a színészek törzsasztalánál szívesen látott vendég volt, és nem egyszer megnyitotta az erszényét barátai előtt. [...] De szerkesztői hivatalát mindig pontosan ellátta. Korán reggel elfoglalta helyét íróasztalánál, hogy az újságot teleírja tárcával, élccel, vezércikkkel. Későn kelő munkatársaival éles vitái voltak. Az újságírást igen komoly mesterségnek tartotta. [...] Gondos, csinos újságot szerkesztett, amely ment volt a vidéki izléstelenségtől. A legjobb vidéki hírlapíró volt.*”⁶⁰

Krúdy 35 éves, amikor 1913. január 12-én Pesten, a *Hét* hasábjain útjára bocsátotta *A vörös postakocsit*. Azt a regényt, amely Ady szerint „*nemcsak a tegnapiak, a pest-budai bizarrságnak s az emlékezésnek szimbóluma*”, hanem a nagy „*társadalomtalanságé*” is. A társadalomtalank közé tartozott maga Gáspár is. Róluk csak az írhatott hitelesen, akinek társadalmi rangja szintén tisztázatlan volt, s aki – ahogyan Ady mondotta – „*állandóan a napidíjas és az Úristen között lebegő*”⁶¹ volt.

A regényben két helyen olvashatunk részletesebben Gáspárról. Először, amikor **Bonifác Ignác**, a remetei magányba húzódó kis anarchista beszél róla **Dideri-Dirnek**, a „költőnek”, aki tulajdonképpen egy erdélyi ügyvéd elvált felesége. Mindenképp híres művész szeretne lenni,

éppen ezért jeles férfiakkal akar ismerkedni. Lássunk most Bonifác és Dideri-Dir beszédéből egy részletet: „*Vagy ha parancsolja – kezdi sajnálatát Bonifác –, bemutatom Gáspár Imrének, aki a József utcai földszintes házikóban, délutánonként a kuglizóban pihen, miután egész nap leveleket írt megyés püspököknek és zsidó nagykereskedőknek, s a kerek pápaszem csodálatos magas értelmiséggel csillogott. A tollacska minden erejét és fantáziáját összeszedi, az apró betűcskéket bibliai bőséggel omlanak, és nemegyszer bukkannak elő eredeti sorok a Manfréd-ből vagy az Anyeginből... Stecz öreg hordár tíz levélnél kevesebbel sohasem indult el a város különböző pontjaira. Mire bealkonyodik a Józsefváros felett, az öreg hordár piros sapkájában titokzatosan tér meg a kuglizóba.*”⁶²

Az ügyvédné, akit Bonifác a költészet mesterségére is tanított, bizonyára hallott már Gáspárról, mert nyomban elutasította az ajánlatot: „...nem azért jöttem el az erdélyi havasok közül, hogy Gáspár Imrével sörözzek a józsefvárosi kis kuglizóban.”⁶³

A fenti részletből arra következtethetnénk, hogy Gáspár bizonyára pénzzavarai miatt küldözgette leveleivel az öreg Steczet egyik helyről a másikra. Ilyen cselekedetekre inkább csak utolsó éveiben vetemedett. Sziklay monográfiájából értesülünk arról, hogy fiatal korában Gáspár inkább vállalta a nélkülözést, a rabszolgamunkát – például másoló lett egy gyermeklapnál – mintsem alamizsnáért könyörögni: „Ahhoz büszke volt, hogy rokonaihoz forduljon támogatásért – a dzsentri góg lassan átalakult proletár büszkéséggé – így sokat éhezett.”⁶⁴

A *Hét bagolyt* majd egy évtized múlva, 1922. február 12-én teszi közzé először Krúdy az *Ujság* című napilap hasábjain. Ebben a regényben többször felbukkan Gáspár alakja. Már a könyv elején megjelenik „kakaslépéseivel” a szemüveges poéta, aki *Vadnai* szerkesztő úrhoz indul, hogy átadja a *Fővárosi Lapok*nak újabb verseit.

De megjelenik Gáspár, a „plébános külsejű”, kopaszodó poéta „vékonyka” kabátjában – melyet valószínűleg a zsidó piacáról szerzett be – a *Bolond Istók* szerkesztőségi irodájához is, hogy *Bartók Lajos* szerkesztőnek átnyújtsa újabb költeményeit, s értük egy kis pénzecskét csikarjon ki előlőben.⁶⁵

És felbukkan még a társadalom periferiájára került poéta a *Klein* vendéglőben, az írók által kedvelt Ivkoff József utcai kocsmában. Panaszodik is sokat, hogy rossz a szíve, de azért meg-megissza a maga saját söradagját és a móri forralt bort; tanácsot ad egy-egy ifjú írónak. S ahogy Sziklay László írja: „A szabadság merész dalnoka, a nagy világkatakizma vérmes megálmodója, mely után majd eljön a boldog világ, aki leleplezte az urak mocskos becsületességét, és elsőként mutatott rá a szomszéd népek együttélésének nyitányára – öreg korában részeg nőszabászoknak szavalta Byront a belvárosi kiskocsmákban. Nem lett kora hőse, nem változott azzá. Elnyelte a magyar feudálkapitalizmus sorvasztó, fojtogató, bűzhödt légköre.”⁶⁶

1910. augusztus 19-én halt meg, tragikusan. Már-már egyedül és magányosan élt ebben az időben. Alig akadt, aki eltemesse. **Kemény János**, a volt debreceni vendéglős fizette a temetés költségeit. Rákoskeresztúron tért örök nyugalomra.

A *Vasárnapi Ujság* rövid nekrológot közölt róla, amelyben ismert költőként s „a magyar újságírás egyik régi érdemes munkása”-ként emlegetik őt. Kiemelik, hogy versei közül több német fordításban is megjelent, s ő fordította le elsőként **Schiller** *Harangját* és **Mickiewicz** *Krimi szonettjét*. Halála előtt újabb verseiért a *Petőfi Társaság Vigyázó-díját* is megkapta.⁶⁷

A *Vasárnapi Ujság*ban egyébként verseket is közölt Gáspár. 1873-ban itt jelent meg *Az apa sírjánál* című költeménye. Ennek szomorú hangú sorai a magányosság és a kitalizottság érzését sugallják, a halál vízióját villantják fel:

*Oh látod-e, atyám, mint küzdök ide lenn,
Sirodra borulok... nem küzdhetek tovább!
Fiadnak nem jutott még boldogság sehol,
Édes hit, lágy nyugágy, min a remény pihen;
Szeretni nem tanult, honát nem tudja – hol?*

[...]

*A dal... az ritka társ, hazug, ha énekel,
S az ideálon a régi való nevet!
Márvány szoborra majd ugyan ki írja fel
Ha megjön a halál, e szomorú nevet?*

1874-ben ugyanitt egy másik verse jelent meg, amely szintén a csendes belenyugvást, a lemondó megbékélés érzetét kelti, idézve az apa emlékét is, sőt azonosul is vele a költő:

*Emlékszem tiszta ősz hajadra,
Látom görnyedt termeted,
Látom, midőn a szörnyű titkot
Egy csöndes dalba temeted.*

*Halk, egyszerű dal, koszorúért
Nem zengett méla panasza,
Folyt öntudatlan, mint a könny hull,
Egy szenvedő szív vigasza.*

*Beszélnék szomorú dalodról,
Akik szerettek, jó halott,
S midőn a húrok visszaadják:
Érzem, dalom a te dalod.*⁶⁸

JEGYZETEK

¹ Csanda 1981.

² Pándi 1968.

³ Sziklay 1955.

⁴ Sziklay 1955. 7.

⁵ Sziklay 1955. 10.

⁶ Kemény G. 1977.; Chmel 1980. 122-125.

⁷ Perepatits 1960. 118.

- ⁸ Bényei 1999.
- ⁹ Eliáš 2002.
- ¹⁰ Csáky 1984.
- ¹¹ Csáky 2004.
- ¹² Borovszky é.n. (1906)
- ¹³ Gyürky 1872.
- ¹⁴ Sziklay 1955. 14.
- ¹⁵ Sziklay 1955. 14.
- ¹⁶ Sziklay 1955. 21.
- ¹⁷ Sziklay 1955. 58.
- ¹⁸ A polémiáról: Praznovszky 1979.
- ¹⁹ Sziklay 1955. 97.
- ²⁰ Praznovszky 1979.
- ²¹ Sziklay 1955. 99.
- ²² Megjelent az Új Budapesti Napilapban 1878.3.12-én. A részletet Sziklay (1955. 100.) idézi.
- ²³ Sziklay 1955. 101.
- ²⁴ Sziklay 1955. 101–102.
- ²⁵ Sziklay 1955. 105.
- ²⁶ Sziklay 1955. 107.
- ²⁷ Sziklay 1955. 157.
- ²⁸ Sziklay 1955. 158.
- ²⁹ Sziklay 1955. 185.
- ³⁰ Bényei 1999. 144–145.
- ³¹ Sziklay 1955. 117.
- ³² Sziklay 1955. 117.
- ³³ Sziklay 1955. 118.
- ³⁴ Sziklay 1955. 126.
- ³⁵ Gáspár 1878. 2–3.
- ³⁶ Sziklay 1955. 129.
- ³⁷ Bényei 2003. 323.
- ³⁸ Bényei 2003. 327.
- ³⁹ Sziklay 1955. 17.
- ⁴⁰ A visszaemlékezés Rozpomienky na Sládkoviča címmel az Orol 1873/5. számában jelent meg. A részletet Sziklay (1955) és Kemény G. (1977) is közli.
- ⁴¹ Kemény G. 1977. 105.
- ⁴² Sziklay 1955. 106.
- ⁴³ Az ódát Sládkovič közli az Orol 1872/3. számában. A fordítás: Sziklay 1955. 70.
- ⁴⁴ Megjelent az Orol 1872/4. számában. A fordítást Kemény G. Gábor közölte először. Fried István fordítása: Sziklay 1955. 70. lapján. Ezúton mondok köszönetet a turócszentmártoni Matica slovenská Irodalmi Archívumának azért, hogy az eredeti Sládkovič-kéziratok másolatát rendelkezésemre bocsátották.
- ⁴⁵ Sziklay 1955. 79.
- ⁴⁶ Sziklay 1955. 27.
- ⁴⁷ Gáspár 1879. 6–7.
- ⁴⁸ Gáspár 1879. 22.
- ⁴⁹ Gáspár 1879. 23.
- ⁵⁰ Gáspár 1879. 84.
- ⁵¹ Gáspár 1879. 108.
- ⁵² Gáspár 1879. 108.
- ⁵³ Gáspár 1879. 113–114.
- ⁵⁴ Sziklay 1955. 112.
- ⁵⁵ Chmel 1980. 124–125.
- ⁵⁶ Sziklay 1955. 87.
- ⁵⁷ Gáspár 1876. 196–198. Az idézet forrása: Sziklay 1955. 93.
- ⁵⁸ Gáspár szavait Sziklay (1955. 163.) idézi.
- ⁵⁹ Katona 1978.
- ⁶⁰ Krúdy 1989.
- ⁶¹ Ady sorai: Krúdy 1975. 1286.
- ⁶² Krúdy 1975. 108–109.
- ⁶³ Krúdy 1975. 111.
- ⁶⁴ Sziklay 1955. 96.
- ⁶⁵ Krúdy 1975. 776–779.
- ⁶⁶ Sziklay 1955. 156.
- ⁶⁷ Vasárnapi Ujság, 1910. 35. sz. 736.
- ⁶⁸ Gáspár 1874. VII. 12. (XXI. évf. 28. sz., 434.)

IRODALOM

Bényei Miklós

1999: Gáspár Imre debreceni újságíró kiadatlan levelei Kossuth Lajoshoz. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVI. Debrecen

2003: Kossuth Lajos és Debrecen. Debrecen

Borovszky Samu (szerk.)

é.n. (1906): Hont vármegye és Selmecebánya szabad királyi város. Budapest

Csáky Károly

1984: Život a dielo Imre Gáspára – Gáspár Imre élete és munkássága. Csemadok JB, Nagykürtös

2004: Nagycsalomja szülötte, Gáspár Imre. Komárom

Csanda Sándor (főszerk.)

1981: Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. Bratislava

Eliáš, Štefan

2002: List Viliama Paulinyho-Tótha v zbierke Jozefa Pukyho v Košiciach vo fonde ŠOBA. Historica Carpatica 33. 141–150.

Gáspár Imre

1874: Atyám emlékének. Vasárnapi Ujság, XXI/28.

1876: Tótok és pánszlávok. Figyelő. 196–198.

1878: Újabb dalok az időnek. Budapest

1879: Hazánk tót népe. Budapest

1873: Rozpomienky na Sládkoviča Orol 5. sz.

Gyürky Antal

1872: Ötvennégy év Hont megye történetéből. 1820–1874. II. kötet. Vác

Chmel, Rudolf

1980: Két irodalom kapcsolata. Bratislava

Katona Béla

1978: Krúdy Gyula és a Nyírség. In.: Jónás András Múzeum kiállításvezetői. Nyíregyháza

Kemény G. Gábor

1977: Kapcsolatok vonzásában. Bratislava

Krúdy Gyula

1975: Nyolc regény. Budapest

1989: Irodalmi kalendárium (Írói arcképek) Gáspár Imre. 231–241. Budapest

Pándi Pál (sajtó alá rendezte)

1968: A magyar irodalom története 1849–1905. Budapest

Perepatits Antal

1960: Gáspár Imre, a Marseillaise költője. Alföld, XI/2.

Praznovszky Mihály

1979: Nógrád megye sajtója a XX. században In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. Salgótarján

Sziklay László

1955: A századvég ellenzéki irodalmának történetéből. Gáspár Imre 1854–1910. Budapest

Kiss László

Palócföld orvosai 25.

A „minden jót és szükségeset” közreadó honti főorvos: Lübeck János Károly (1776–1814)

Lübeck 1776-ban született a Pozsonyhoz közeli Bazinban (ma: Pezinok). A növények ismerete, a természet iránti vonzalma már a szülői házban kialakult, hiszen atyja gyógyszerész volt. A másik fontos impulzus a pozsonyi evangélikus líceum diákjaként érte az ifjú Lübecket. Pozsonyban működött orvosként a selmecbányai születésű **Lumnitzer István** (1749–1806), a híres **Lumnitzer/Lumniczer**-orvosdinasztia első tagja¹, aki ez idő tájt már szorgalmasan botanizált. Növénygyűjtő kirándulásaira magával vitte a líceum diákjait is. E kirándulások eredménye Lumnitzer számára a Pozsony s környéke növényvilágát bemutató több mint ötszáz oldalas *Flora Posoniensis* c. könyve, Lübeck számára pedig botanikai ismereteinek elmélyülése és a lumnitzeri utat követő „pályamódosítása” volt. Otthagyta ugyanis atyja gyógyszerét, ahol gyógyszerész gyakornok volt, és Jénában majd Bécsben végzett egyetemi tanulmányok után, orvosi oklevelet szerzett 1798-ban.

Líceumi éveit még egy fontos hatás érte Lübecket. Irodalomtanára, **Tekusch János Mihály** (1764–1813), az első irodalmi zsebkönyv, a *Pressburger Musealmanach* szerkesztő-kiadója megkedveltette vele a költészetet, az írást, szerkesztést. Pozsonyi éveit Lübeck nemcsak verselgetett, hanem 1800-ban 40 saját, német nyelvű költeményét is tartalmazó „irodalmi zsebkönyvet” jelentetett meg. A szerkesztéssel szerzett tapasztalatait később is kamatoztatja majd.

Az új század első éveiben előbb a Győr megyei Sövényházán **Neuhold** cs. kir. udvari tanácsos háziórvosa, majd ugyanilyen funkcióban – vagy uradalmi orvosként – Nagyszentmiklósról (ma: Simnicolau Mare, Románia), Torontál megyébe, a **Nákó** családnak a birtokára költözött. Bánsági kenyéradója a macedón sertéskereskedőből lett torontáli nagybirtokos **Nákó Kristóf** intenzíven érdeklődött a modern gazdálkodási módok iránt. 1782-ben például elsőként próbálkozott Magyarországon a „pamut termő tsemeté”, azaz a gyapotcserje termesztésével. 1802-ben pedig a Békés megyei Szarvason már hasonló jellegű iskolát működtető református lelkész, **Tessedik Sámuel** (1742–1820) tervei alapján „gyakorlati szorgalmatossági iskolát” nyitott uradalmában. Feltételezhető, hogy a gazdaságot iránt már ekkor intenzíven érdeklődő uradalmi orvos, Lübeck tanított is a Nákó által alapított iskolában, és járt Tessediknél is Szarvason.²

Lübeck Nagyszentmiklósról való távozásának oka és ideje jelenleg ismeretlen. 1803 nyarán azonban már Pesten volt. Háromrészes kultúrtörténeti tanulmánya jelent meg a **Schedius Lajos** által kiadott *Zeitschrift von und für Ungern* c. folyóiratban. A szakirodalomban és a gyakorlatban egyaránt jártas orvosdoktor hamar meglátta, hogy Schedius lapja nem tudja egyedül betölteni azt az

űrt, amely a magyar nyelvű folyóiratok hiányából keletkezett. Az első magyar gazdasági szakfolyóirat, a **Pethe Ferenc** (1763–1832) által Bécsben 1796-ban indított s előbb *Gazdaságot Tzélozó Újság*, majd *Visgálódó Magyar Gazda* nevet viselő folyóirat már 1797 végén megszűnt. Ezért különösen a gazdasági jellegű munkák kis száma az, ami Lübecket arra ösztönzi, hogy saját lapot indítson. Pesten, 1803. augusztus 3-án keltezett tervezetében tíz „rubrikát” jelöl meg a „minden jót és szükségeset” a „minden rangú olvasó” számára nyújtani kívánó lapjában. A gazdasági ismeretek, a termények és manufakturális készítmények leírása, bel- és külhoni újítások, felfedezések ismertetése mellett helyt kíván adni a népi gyógyászat tapasztalatainak, illetve a gyógyvizek bemutatásának is.

A hetilap *Patriotisches Wochenblatt für Ungern* (PWU), azaz „Patrióta (Hazafias) Hetilap Magyarország számára” címen 1804-ben jelent meg, egy évfolyam erejéig. Lübeck munkatársnak megnyerte a korabeli Magyarország számos német nyelven (is) publikáló gazdasági, orvosi, lelkészeti. Íme – ízelítőül – néhány szerző és néhány téma a PWU hasábjairól. A lapban tette közzé a már említett Tessedik szarvasi iskolája vizsgaanyagát, illetve tanulmányt írt a lucerna termesztéséről, valamint a szikes földek műveléséről. Gömör megye főorvosa, **Marikovszky György** a rozsnói méhészetéről adott jelentést, illetve a gömör megyei terménykereskedelemtől tájékoztatta a PWU olvasóit. Egy másik főorvos, a később egyetemi tanárrá, sőt protomedikussá (országorvossá) előlépő **Lenhossék Mihály** az esztergomi keserűvízről értekezett. **Németh László**, a győri evangélikus gimnázium rektora a már akkor méltán híres keszthelyi *Georgikon*ba kalauzolta olvasóit, mellékelve a gazdaság térképét is. Lübeck lapjában jelentek meg a híres eperjesi (ma: Prešov, Szlovákia) gyógyszerész, **Gertinger János Sámuel** alapvető jelentőségű tanulmányai a répacukorgyártásról csakúgy, mint a magyarországi pomológia úttörőjének, idősebb **Leibitzer János** lőcsei tanárnak értekezése „a kertészet állapotáról Magyarországon”. Leibitzer Lübeck lapjában 13 almafajtát írt le, köztük a táblabíróvilág legismertebb almáját, az ún. Boszmán almát.³ A tokaji szőlővel és borral szerzett tapasztalatait szintén e lapban tette közkinccsé egy tállyai gyakorló orvos, **Fuker Frigyes Jakab**. A még gyermekcipőben járó ipar is képviseltette magát: **Farkas András** (? – 1836), a rozsnói evangélikus főgimnázium rektora (igazgatója) megyéje, Gömör iparáról adott áttekintést.

Maga a szerkesztő, Lübeck írt a komló nélküli sörről, a kávéról, a gyümölcsfák átültetéséről, a lucerna termesztéséről, útirajzot tett közzé szarvasi élményeiről. Hivatásához sem lett hűtlen – a lap egyik legértékesebb írása

egy 19 oldalas Lübeck-tanulmány *Über den Gebrauch der Gesundbrunnen, besonders über den Gebrauch der Bäder* (A gyógyforrásokról s különösen a fürdők hasznáról). Magyarországi viszonylatban ez volt az első kísérlet elméleti, tudományos alapokra fektetni az addig csak tapasztalatokra hagyatkozó balneológiát, fürdőtant.⁴ Egy másik közlésében a Hont megyei szalatinjai (Slatina) savanyúvizet ajánlja a várandósok hányingerének csökkentésére, kiemelve, hogy ez a víz egyenrangú a híres selteri vízzel.

Nem tudjuk, hogy az újságkiadás milyen befolyással volt Lübeck anyagi helyzetére, tény azonban, hogy egy év után felhagyott a szerkesztéssel és „fix” fizetéssel járó állás után nézett. Így került 1805 tavaszán Ipolyságra, hogy elfoglalja **de la Rose Ferenc** (1738–1805) megyei orvos elhalálózásával megüresedett „fizikusi” posztot. Sajnos, Hont megye Ipolyságon őrzött levéltárát a II. világháború folyamán feldúlták, így a töredékben található levéltári dokumentumokból csak vázlatos képet alkothatunk Lübeck főorvosi tevékenységéről. Igyekezett felkarolni az 1802-ben Hontban is beindult himlő elleni védőoltást, a vakcinálást. 1808-ban évi fizetését száz forinttal emelték a megye rendjei, figyelembe véve Lübecknek „*az egészségnek a Megye egész kiterjedésin való ügyellés*”-ben való fáradozásait. A rendek azért is voltak ilyen „készségesek”, mert kiderült, hogy Lübeck megpályázta Pesten a sebészek részére rendelt klinikai medicina megürült tanszékét, Hont számára, szerencsére, eredménytelenül.⁵ Ha sikeres, ő lett volna a harmadik professzor – **Stoll Miksa**⁶ és **Stípsics Ferdinánd**⁷ után – aki Hont megyéből kerül egyetemi katedrára. Lübeck tehát maradt, és 1811-ben meg kellett tapasztalnia a rendek elégedetlenségét is: nem volt „képes” megfékezni a megyében dúló marhadög-járványt. A járványt végül a tél beállta szüntette meg.

A marhadög elleni szélmalomharc, az évente kötelező patika vizitálás, a vakcinálásra, a járási seborvosok és a bábák munkájára való felügyelés, olykor-olykor a megye tehetősebbjeinek gyógyítása – megannyi szürke, nem sok tudományt igénylő tevékenység egy jól képzett, íráskészséggel is megáldott/megvert orvos számára. Nem csoda tehát, hogy Lübeck a Pozsonyhoz vagy Pesthez képest sokkal szegényesebb körülmények közt is az írásban, szerkesztésben leli örömét. Ipolyságról már nem tudná szerkeszteni „hetilapját”, ám ismerve annak pozitív fogadtatását, 1807-ben – négy kötetben – *Der patriotische Rathgeber* címen újra kiadja az egész évfolyamot. Ugyanakkor már 1805-ben, Ipolyságon való letelepedése első évében újra lapkiadásán töri a fejét. Túl szűknek érzi előző lapja kereteit, hiszen kiszorult belőle pl. a szépirodalom és a történelem. Ezért *Ungrische Miscellen zur Beförderung der Industrie und Kultur* (UM) azaz „Magyar sokfélék az ipar és a kultúra előmozdításához” címmel egy szélesebb spektrumú folyóirattal folytatja szerkesztői tevékenységét. Az új lap irodalmi rovata Magyarországon az elsők közt követeli az író személyétől eltekintő, csak a művet bíráló kritikai szellemet. Magyarul jó tíz évvel később **Kisfaludy Károly** vall majd hasonló elvet. Az *Ungrische Miscellen*

első három füzeté verseivel, útleírásaival, **Rössler Krisztof** fiatal költőket tanító utasításaival visszaesést jelent a PWU tudományos igényt is kielégítő szakkikkeivel szemben. A 4. és 5. füzet – ezek csak 1807-ben jelennek meg – egyben Lübeck szerkesztői tevékenységének utolsó megnyilvánulásai.

Távol a nyomdától, könyvtártól, kiadóktól Lübeck 1807 után nem kísérletezik tovább lapszerkesztéssel. Felhasználva Győr és Torontál megyében összegyűlt tapasztalatait, kiegészítve a Hont megyeiekkel, no meg a folyóiratokból és szakkönyvekből állandóan frissített ismeretekkel, 1812-ben kétkötetes *Allgemeines ökonomisches Lexikon* (Általános Gazdászati Lexikon) ad ki. Az Ipolyságon 1811 márciusában keltezett előszavában így határozta meg újabb vállalkozása fő céljait: összegyűjteni, csokorba fűzni mindazon gazdászati ismereteket, tapasztalatokat, újdonságokat, amelyek elszórva találhatók a különféle folyóiratokban. Megkülönböztetett figyelmet kíván szentelni a honi mezőgazdaszat azon fellendülőben lévő ágazatainak, a dinnye-, bor-, dohánytermesztésnek, melyekről a külhoni munkákban alig esik említés. Ugyancsak az Előszó sorolja fel a kor szinte valamennyi jelentős – német nyelvű – gazdászati munkájának bibliográfiai adatait. Tisztában van munkája fő érdemével: az összes ismeretek egy helyen való tárolásával. A több mint 850 oldalnyi, ábécé sorrendben tált ismeretanyagot Lübeck a földbirtokosoknak, mezőgazdáknak, bérloknak, kincstári és uradalmi tisztviselőknak ajánlotta.

A gazdászati lexikon szerves kiegészítője az a szintén kétkötetes munka, amelynek első kötete 1812-ben, a második egy évvel később jelent meg a pesti *Hartleben* kiadónál. Mint neve mutatja – *Der allgemeine ökonomische Sammler* – olyan „gyűjteményről” van szó, amely a gazdaszat, a gazdálkodás tárgyköréből válogatja ki a legújabb ismereteket. Mai szemmel nézve amolyan referáló folyóiratnak is tekinthető. Talajtan, kertészet, gyümölcs-termesztés, erdészet, borgazdálkodás, ló-, szarvasmarha-, juhtenyésztés, méhészet, pálinkafőzés, gazdasági épületek építészete, új „masinák” ismertetése – íme, a fő fejezetcímek. A munka érdekessége egyébként, hogy Lübeck a **Karol August Hellenthal** írói álnév mögé rejtőzve adta közre „gyűjteményét”.

Lübeck, mint ismertett munkái is jelzik, elsősorban az egyetemességre, a sokoldalúságra törekedett „ökonómiai” szerkesztett munkáival. Utolsó – már csak halála után megjelenő – gazdászati jellegű műve azonban azt bizonyítja, hogy képes volt az önálló alkotásra is. Ezt azért is kell hangsúlyoznunk, mert pl. „a Szinnyei” azt állítja, hogy Lübeck „kiadta” Hellenthal munkáját. Lübeck nem kiadója, hanem szerzője volt a Hellenthal-féle segédkönyvnek, amint ezt annak címdala is tanúsítja. Első kiadása még 1815-ben megjelent, 1822-ben már negyedszer adják ki. Volt egy ötödik kiadás is, ez jelent meg magyarul 1830-ban, **Némethy József** fordításában *Hellenthal K. A. Segítő könyve a Borosgazdák és Borkereskedők számára* cím alatt. S mivel e tanácsok szerzője végül is orvosdoktor volt, nézzük meg, mint vélekedett Lübeck orvosként a borokról:

„Az édesek (t. i. az édes borok) lágy széket csinálnak, jól táplálnak és kiváltképpen azoknak ajánlhatók, akik sovány complexiójuak és köhögősök. A savanyú borok mérséklék a test hevét, megakadályoztatják a vér felbuzdulásait és ellent állnak a rothadásnak; de szeleket, belekben való nyughatatlanságot és hasrágást okoznak. A fanyar, kemény, erős boroknak öszve húzó erejek van, erősítik a gyomrot és egyszersmind a beleket, ugyan ezért a szorulás és ingerlés által könnyen okot szolgáltatnak a tüdő nyavalyáira”.

S ezzel el is érkezünk Lübeck életútjának utolsó állomásához. A már régóta betegeskedő fizikus állapota 1814 tavaszán válságosra fordult. A két nappal halála előtt barátjának s könyvei kiadójának, a pesti Hartlebennek írt leveléből arra következtetünk, hogy valószínűleg a tuberkulózis áldozata lett. 1814 szeptemberében lemondott főorvosi hivataláról, Besztercebányára készült átköltözni, de a halál gyorsabb volt. 38 éves korában, 1814. november 14-én Ipolyságon ért véget Lübeck életútja. Valószínű, hogy Besztercebányán rokonai élhettek, hiszen az 1809-ben ott született orvos és juhtenyésztő, **Czilchert Róbert** Lübeckben nagybátyját tisztelte.⁸

Barátja, a már többször említett Rössler meleg szavakkal búcsúztatta doktorunkat a pest-budai német lap mellékletének hasábjain. „...er starb zu früh für diese Welt” – túl korán halt meg e világ számára – konstataulta. Nem nehéz elképzelni, milyen irányban, milyen területen alkotott volna tovább Lübeck, ha meggyógyul, és az Ipolyságtól lényegesen magasabb színvonalú szellemi központban, Besztercebányán élhet tovább. Rösslerrel együtt szomorúan konstatáljuk, hogy Lübeck nagy kézírata, a *Darstellung der ungarischen Landwirtschaft* (A magyarországi mezőgazdaság ismertetése) már örökre befejezetlen marad.

Ami megmaradt, a megjelent gazdasági gyűjteményes munkák, a több kiadást megért borászati „segítőkönyve”, elegendő indok arra, hogy Lübecket a századelő egyik jelentős mezőgazdász írójaként, a „homo oeconomicus” egyik jeles képviselőjeként tartsuk számon. Nem kevésbé jelentős a szerepe a gazdasági, illetve termé-

szettudományos sajtó úttörői közt sem. Folyóirataira is érvényesek orvoskollégája, **Schedel/Toldy Ferenc** szavai a századelő német tudományos lapjairól: „...előkészítették a magyar tudományos időszaki sajtót. T. i. megvoltak az emberek, elkészülve az elmék, működésök irányra kifejezetten nemzeti: csak a toll volt német”. Doktorunk ilyen jellegű tevékenységét elismeri az utókor is: az 1800 körüli évek német nyelvű irodalmából válogató kötet több, Lübeck lapjaiban megjelent írást adott újra közre 2000-ben.⁹ Lübeck emléke mindenképpen több tiszteletet érdemelne leghosszabb működési helyén, Ipolyságon.

JEGYZETEK

- ¹ Kiss 2010
- ² Kiss 2013
- ³ Rapaics 1940. 207
- ⁴ Kiss 1989
- ⁵ Győry 1936. 269.
- ⁶ Maximilian Stoll (1742–1787) 1772 és 74 között volt Hont vármegye főorvosa, innen került fel a bécsi katedrara
- ⁷ Stipsics Ferdinánd (1754–1820) Stoll utóadaként, 1775 és 1780 között volt „fizikus” a megyében, innen került a pesti egyetemre (bővebben lásd: Palócföld orvosai 5. Gömörország 2009, 1. szám., 34–36.
- ⁸ Kiss 2009.
- ⁹ Balogh–Tarnói 2000.

IRODALOM

Balogh László – Tarnói László

2000: Literatur und Kultur im Königreich Ungarn um 1800 – Im Spiegel deutschsprachiger Prosatexte. Argumentum Kiadó, Budapest

Győry Tibor

1936: Az orvostudományi kar története. Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest

Kiss László

1989: Ján Karol Lubeck z Pezinka a jeho práca o vodoliečbe a klasifikácii liečivých vôd z roku 1804. Lekársky obzor 38, 467–471.

2009: A Nyitra megyei orvosegyesület rövid, de tanulságos története (1839–1842) – Czilchert Róbert (1809–1884). Orvosi Hetilap (Budapest), 150. évf., 14. sz., 663–665.

2010: A Lumniczer orvosdinasztia megalapítója: Lumnitzer István. In. Uő.: Az orvostudomány felvidéki történetéből. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 51–53.

2013: Költő, lapszerkesztő, gazdasági és borászati szakíró és – mellesleg? – Hont vármegye főorvosa: Lübeck János Károly. In: Dr. Kiss László – Lacza Tihamér – Ozogány Ernő: Zsinórpaddás. Tudomány- és művelődéstörténeti kalandozások. Méry Ratio, 22–27.

Rapaics Raymund

1940: A magyar gyümölcs. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest

Gaál Lajos

Nógrád természeti öröksége 7.

A kálnói lápos rétek

A mocsarak és lápos rétek rendkívüli természeti értékéről már sorozatunk 4. részében, a rózsaszállási égeres ismertetésénél szóltunk. A lápoknak többféle jelentőségük van. Megőrzik, vagyis visszatartják a vizet a természetben, amivel jelentős mértékben járulnak hozzá a klímaegyensúly megőrzéséhez és az élővilág megtartásához. Megemlítettük azt is, hogy a szocializmus éve alatt nagy területeken csapolták le a mocsarakat termőföld nyerése céljából, amivel nemcsak a természetet károsították, de hozzájárultak a víz gyors eltávozásához is. Nógrádban a legkiterjedtebb lecsapolások az Ipoly árterében történtek. Míg a folyó árterének magyarországi oldalán aránylag épen megmaradtak az eredeti mocsarak, a szlovákiai részt csaknem teljesen tönkretették. Eltűntek a holtágak, a lápos réteg, tömegével semmisültek meg az értékes vízi növények és madarak élőhelyei. A természetvédelem úgyszólván tehetetlen volt a politikai döntésekkel szemben, csak kevés esetben sikerült megvédeni a legjelentősebb mocsarakat. Ilyen a dályói és az ipolykéri mocsár, amelyekről következő számainkban szólnunk. A Kálnó (Kalinovo) melletti lápos ártéri rétek megmentésére szintén emberfeletti erőfeszítések történtek, és csak hajszálon múlt, hogy nem estek a lecsapolások áldozatául.

Természetvédők már a múlt század nyolcvanas éveinek elején felfigyeltek a kockásliliom és a szibériai nőszirmos elterjedésére Kálnó határában. Ezek a fajok az Ipoly alsó folyásának árteréről a lecsapolások következtében már akkor teljesen eltűntek. Északabbra, Berzence (Breznička) mellett már nagyrészt szintén áldozatául estek a mezőgazdasági beavatkozásoknak, a kockásliliom Poltár környéki előfordulásait pedig egyszerűen beszántották. A kálnói lelőhely viszont aránylag terjedelmes volt, életképes po-

Szibériai nőszirmos a kálnói lápos rétről • Gaál Lajos felvétele

lulációval. Kérdéses volt azonban, hogy meddig bírja az egyre erősödő lecsapolási kísérleteket és a trágyázást. A mocsári kockásliliom (*Fritillaria meleagris*) 15–30 cm magas növény, jellegzetes harang alakú, rózsaszínes-vörösesbarna, sakktablaszerűen kockás virágával. Áprilisban és májusban virágzik. Mivel kizárólag a mocsaras rétek, láperdők növénye, gyökérrendszere rendszeres vízutánpótlást igényel. Ma már sajnos ritkán találkozhatunk vele, hazai előfordulásai egyre ritkábbak. Egy 1999–2000-ben történt természetvédelmi felmérés szerint a Kálnó melletti Hrabovó kockásliliom lelőhelye a leggazdagabb Szlovákiában, környékén pedig a növény további előfordulásai is megtalálhatók. Ettől kisebbek a berzencei lelőhelyek az Ipoly mentén és a véglesi, psztrusai és zólyomszalatnai előfordulások a Szalatna-patak árterén. Némelyikük már alig képes reprodukcióra. Keleten Péder, Kistráska és Jovsza határában bukkannak elő, Nyugat-Szlovákiában pedig csak Párkány mellett ismert két kisebb előfordulás.

Hasonló a helyzet a szibériai nőszirmos (*Iris sibirica*) esetében is. Ez a 80–100 cm magasságot is elérő növény rendkívül tetszetős, kékes-lilás virága már messziről szembetűnik. Külső levélcimpái világos alapon lilás ereztűek, ami növeli a virág pompáját. Szintén a mocsaras, üde, lápos réteket kedveli, ami meghatározta szomorú sorsát, mivel gyakran esett a lecsapolások áldozatául. A Gortvapatak és az Ipoly árterének túlnyomó részéről már a hatvanas években eltűnt. Kálnó határában sem sok hiányzott hozzá...

A kálnói nedves rétek növényvilágának megmentésére már a nyolcvanas évek legelején történtek lépések. A természetvédők egyre határozottabban érveltek, mentették volna a menthető, a terület azonban mezőgazdasági hasznosítás alatt állt mint kaszáló, ami az akkori pártállamban elsőséget élvezett. Kezelője a kálnói földműves szövetkezet volt, amellyel a tárgyalások annak ellenére sem vezettek eredményre, hogy mindkét veszélyeztetett faj a védett növények listáján szerepelt. A *Besztercebányai Kerületi Műemlék- és Természetvédelmi Intézet* munkatársai nem adták fel a harcot, és 1984-ben elkészítették a terület természetvédelmi tervét. Az első terv az Ipoly jobb partján, Hrabovó faluréz alatt, Kálnó déli határában 10,5 ha területre vonatkozott, amelyen a kockásliliom a legnagyobb mennyiségben fordult elő. A terület védetté nyilvánításához a kálnói földműves szövetkezet és az akkori járási mezőgazdasági igazgatóság nem járult hozzá, ami várható volt. A védelem szükségességét azonban megértették a járási nemzeti bizottságon, amelynek tanácsa 1984 végén jóváhagyta a tervet. Ez azonban még kevés volt a sikerhez, hiszen az akkori törvények szerint védett területet csak a kultúrügyi minisztérium jelenthetett ki. Ez volt az állami természetvédelem legfelsőbb szerve. 1985-ben a természetvédők az ártér más

LÁSSÁTKOK, FELEIM!

részeről még kísérletképpen átvittek jónéhány kockásliliom tövet a leendő védett területre. Ekkor jött a hidegzuhany: a minisztérium, vagyis azok, akik a természetvédelmet irányították, nem járultak hozzá a terület törvényes védelemhez, annak ellenére, hogy az említett védett növények már pusztalétükben voltak veszélyeztetve. Ez rendkívül felelőtlen döntés volt, amivel a végleges eltűnés határára sodorták a veszélyeztetett fajokat. 1986-ban ugyanis a földműves szövetkezet egy új vízvezető csatornát mélyített ki közvetlen a védelemre javasolt terület mellett, amivel lecsökkentették a talajvíz szintjét. Mintha még ez sem lett volna elég, a területen trágyalerakatok is megjelentek, 1987-ben pedig a hótakaróra nagyobb mennyiségű trágyalevet engedtek ki. Ezek következtében jelentősen lecsökkent a kockásliliom egyedszáma, és várható volt a terület kiszáradása és kémiai összetételének megváltozása. Már a természetvédelmi terv elkészítésekor megjelent itt a pongyola pitypang (gyermekláncfű), amely nitrátok jelenlétére utal, a mocsári gólyahír pedig a talaj savanyú jellegét jelzi. A kockásliliom sem a nitrátokat, sem a túl savanyú talajt nem tűri. E kedves és szép virág napjai tehát meg voltak számlálva, ráadásul leggazdagabb előfordulási helyén. Az emberi felelőtlenség, nemtörődömség, önzés és butaság okán. Minden észérv falra hányt borsóként végezte, a természetvédelem teljesen tehetetlen maradt.

Ekkor szólt közbe a sors.

1989 rendszerváltó mozgalma egyszerre elsöpörte a minisztérium, a kálnói szövetkezet és a Járási Mezőgazdasági Igazgatóság begyepesedett kényurait, és a küzdelem kezdődhetett előlről. Felcsillantotta a reményt, hogy az egykor mindenható kommunista párt már nem szólhatott bele a természet védelmébe. A besztercei természetvédők tehát ismét hozzákezdhetek a természetvédelmi terv felújításába. A javasolt területet kiterjesztették 15,5 hektárra, és szigorítani kívánták a védelmet is, természeti rezervátum formájában. A régi-új kálnói földművesek ezt is ellenezték, és hosszantartó huzavona következett. Végül az illetékes

Besztercebányai Kerületi Hivatal megelégtelte a vég nélküli vitát, és a *Hrabovó Természeti Rezervátumot* 1997. július 30-ai hatállyal védetté nyilvánította 15,52 ha területen. A 13 éves küzdelem után az utolsó nógrádi kockásliliom lelőhely megmentésére tehát megtörtént a legnagyobb lépés. Ezt követte egy 2002-től 2006-ig tartó szakmai megfigyelés, amely kiterjedt a populáció mennyiségi és minőségi változására, életerősségére, szaporodási képességére és a talajvíz szintjének ingadozására.

Milyenek tehát a kockásliliom megmaradásának jelenlegi esélyei? A Kálnó alatt törvényesen védetté nyilvánított természeti rezervátum az Ipoly jobb partján, mintegy 400 méterre a folyótól fekszik. Ez ugyan messze van a tartós vízutánpótlástól, de nyugatról és délről a területet az 1986-ban kiásott vízvezető csatorna határolja, amely karbantartás hiánya miatt szerencsére működésképtelenné vált, és megállt benne a víz. Ennek köszönhetően magasabb a talajvíz szintje is, a csatorna partját pedig jelentős mértékben benőtték a bokrok és a fák. A víz az ártér talajába a környező lejtőkől is beszivárog, ami tartósan nedvessé teszi azt. Vízutánpótlás szempontjából tehát javult a helyzet. A kockásliliom jelenlegi egyedszáma azonban még mindig alacsony, 2–4 darab négyzetméterenként, ami nagyjából a fele az 1986–1987 évi károsítások előtti állapotnak. Az egyedek ekkor nemcsak megritkultak, hanem jelentős mértékben vissza is húzódtak (eredeti elterjedésük a kálnói ártéren feltételezhetően a 100 hektárt is elérhette). A kockásliliom egyedei jelenleg a réti ecsetpázsit (*Alopecurus pratensis*) társulásában jelennek meg, amely a vizenyős rétek jellegzetes pázsitfűje, és a talaj megfelelő nedvességét jelzi. Várható tehát – ha a területet nem éri kedvezőtlen emberi beavatkozás – hogy a kockásliliom képes lesz a természetes szaporodásra és az állomány bővülésére.

A kockásliliom megóvása azonban a rendszerváltás utáni évek feladatának csak egyik részét képezte az Ipoly árterén. Hátra maradt még a szibériai nőszirmo kedve-

A Felső-Ipoly menti táj sajátos hangulata. • Puntigán József felvétele

Az Ipoly mente a Losonci-medencében. • Gaál Lajos felvétele

zötlen állapotának a megoldása. Ez a különleges szépségű, a jégkorszakokból visszamaradt növény az Ipoly bal partján, az ártér peremén maradt meg, átellenben a kockás liliomot védő hrabovói rezervátummal. Mivel a két terület az intenzív mezőgazdasági kihasználtság miatt nem volt összeköthető, a szibériai nőszirmom védelmére önálló természetvédelmi területet kellett létrehozni. Szerencsére az ártér szélét már korábban lényegesen elhanyagolták, hagyták benőni bokrokkal és gazzal. A tervek ezért nagyobb ellenállás nélkül, a kilencvenes évek végére elkészültek, majd a Besztercebányai Kerületi Hivatal 2001. augusztus 15-i rendeletével kihirdette a „Pod štávicou” védett területet 9,7646 hektáron. Ezután elkészült a terület kezelési terve. A védett területről el kellett távolítani az ott levő gyomnövényeket és cserjéket, amelyek gátolták a szibériai nőszirmom fejlődését, és elszívták a vizet előle. A folyamatos vízutánpótlást is biztosítani kellett. A terület nyugati peremén ugyanis egy meliorációs csatorna fut végig, amelynek feladata a talajvíz elvezetése volt. Ezt kellett hatástalanítani. A kockásliliom lelőhelyéhez hasonlóan a természetvédelmi szakemberek rendszeresen figyelemmel kísérték a talajvíz magasságát, ami a szibériai nőszirmom megmaradásához is elengedhetlen követelmény. Szükséges továbbá a terület rendszeres kaszálása. Kezelését jelenleg a rimaszombati székhelyű *Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet* szakemberei végzik.

A szakszerű kezelésnek köszönhetően a védett terület jelenleg valódi ártéri természet benyomását kelti. Füzesekkel, égeresekkel övezett ártéri rész igazi természeti oázis a megváltozott mezőgazdasági tájban. Májusban vagy júniusban érdemes meglátogatni, amikor a szibériai nőszirmom nyílik. A legszebb virágoskert pompájával örvendezteti meg a látogatót. A nőszirmok között néhány sásfaj is felbukkan. Zöldesszürke, merev leveleivel és 130 centimétert is elérő magasságával kitűnik közülük a parti sás (*Carex riparia*). Láprétek, füzes lápok gyakori kísérője.

A kissé alacsonyabb bánsági sás (*Carex buekii*) és gypes sás (*Carex cespitosa*) térségünkben már ritkábban fordul elő. Mindkettő a veszélyeztetett fajok közé tartozik. A gypes sás itt éri el elterjedésének északi határát.

A terület füzese-égerese megfelelő védelmet nyújt néhány madárfaj fészkelésének is. Otthonra talált itt a tarka színekben pompázó sárgarigó (*Oriolus oriolus*) és a nyakát előszeretettel tekergető harkályféle, a nyaktekercs (*Jynx torquilla*). A fás-cserjés élőhely és a közeli széles ártéri rét kedvez a vörös vércsének (*Falco tinnunculus*), a csatorna állóvíze pedig idecsalogatta a tőkés récét (*Anas platyrhynchos*) és a vízityúkot (*Gallinula chloropus*). Látható tehát, hogy területünk valódi természeti oázis a mezőgazdaságilag hasznosított szélesebb környéken. Ha gyönyörködni kívánunk benne, ajánlatos májusban idelátogatni, amikor a nőszirmom nyílni kezd, de az Ipoly túloldalán még a kockásliliom kései virágaival is találkozhatunk. Kálnóról a délkeleti irányba kifutó, Hrabovó településen keresztül vezető mezei úton közelíthetjük meg. A védett terület közvetlenül a mezei út jobb oldalán, a házaktól mintegy másfél kilométer távolságban található. Útközben ízletes csevécével is felfrissíthetjük magunkat. Kálnó környékén több csevéceforrás is fakad. Ennek oka, hogy az Ipoly völgyében egy északnyugat-délkelet irányú mély földszerkezeti törésvonal húzódik, amely felvezeti a mélyből feltörő széndioxidot. A felszín közelében a széndioxid belekeveredik a talajvízbe, és üdítő ásványvizet hoz létre. A természet tehát megajándékozta Kálnó környékét sok széppel, jóval. Már csak rajtunk, embereken múlik, hogyan tudunk gazdálkodni vele. A múltban ez kevésbé sikerült. Megvan azonban a remény, hogy gyermekeink és unokáink bölcsebben fognak gazdálkodni örökségükkel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Cvachová, Alžbeta – Zahradná, Terézia – Šuba, Ján – Altman, Juraj – Reková, Gabriela

1984: Projektová dokumentácia Chráneného náleziska Hrabovo. Návrh na ochranu podľa zákona č. 1/1955 Zb. SNR o štátnej ochrane prírody. Manuskript. Banská Bystrica

Cvachová, Alžbeta

1988: Ako s korunkovkou strakatou v pripravovanom CHN Hrabovo. Chránené územia Slovenska 11. Banská Bystrica, 62–65.

2001: Aktuálny stav v ochrane korunkovky strakatej (*Fritillaria meleagris*) na Slovensku. Chránené územia Slovenska 47. Banská Bystrica, 8–11.

Jasík, Marián

1999: Nové chránené územia v Banskobystrickom kraji III. Chránené územia Slovenska 39. Banská Bystrica, 3–4.

Jasík, Marián – Mathé, Pavol

2001: Nové chránené územia v Banskobystrickom kraji X. Chránené územia Slovenska 50. Banská Bystrica, 2–5.

B. Kovács István

„Ahogy lehet...” (Varga Imre református püspök életútjáról – röviden)*

„Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.
De aki másképp tehetne helyünkben,
Az vesse reánk az első követ!
Minden percünk kínzó kiegyezés:
Ahogy lehet...”

(Reményik Sándor)

Varga Imre szegényparaszti család gyermekeként látta meg a napvilágot 1905-ben, Györkén, az Ósva völgyében, az akkori Abaúj-Torna vármegyében. A múlt század elején még többségében magyar lakosságú falu napjainkra gyakorlatilag elszlovákosodott.

Szülőfalujában járt iskolába, itt konfirmált, majd lelkipásztoruk, **Szobonya István** tanácsára szülei Sárospatakra költöttek, ahol 1925-ben kitüntetéssel érettségizett.

Az érettségi évében már jelen van a *Soli Deo Gloria* diákmozgalom balatonzánkai sátortáborában.

Varga Imre 1925 és 1928 között a losonci református teológián, ezt követően pedig, **Narancsik Imrével** együtt Halléban folytatta tanulmányait. A két Imre szoros baráti kapcsolatban volt. Fennmaradt annak emléke, hogy, amikor egy alkalommal együtt szálltak fel a vonatra, megjegyezték róluk: „*ott mennek az ifjú apostolok*”. Narancsik Imrét később a szovjet hadsereg elhurcolta, s a gulagokon veszett.

Balról: Varga Imre és Narancsik Imre

Az 1929-ben, missziós lelkészként Munkácsra került Varga Imre társfőszerkesztőként jegyezte a *Baráti Szó* c. folyóiratot. Ennek első számában, a *Barázdák mélyén* c. írásában programot hirdet:

„Az új nemzedék programjában tehát benne van az is, hogy a magyar falu tehetségeit megmentse a barázdák némaságából.” Majd így folytatja: „Az ige-hirdetésben nem igen látjuk, hogy a magyar paraszt, a magyar falu égető problémái megoldást találjanak benne. Nincsen sajtónk, amelyek egyszer már magyar és igazán a népnek szóló lenne. Nincsen ma teremtő gondolat, amelyek szenvedéllyel ragadná meg a falum lelkét. Nincsen megrázó kiállítás, amelyek a gátra szólítana öntudatlan, nagy alvó tömegeket. Nincsen szociális üzenete a keresztyén nevet hordozóknak...”

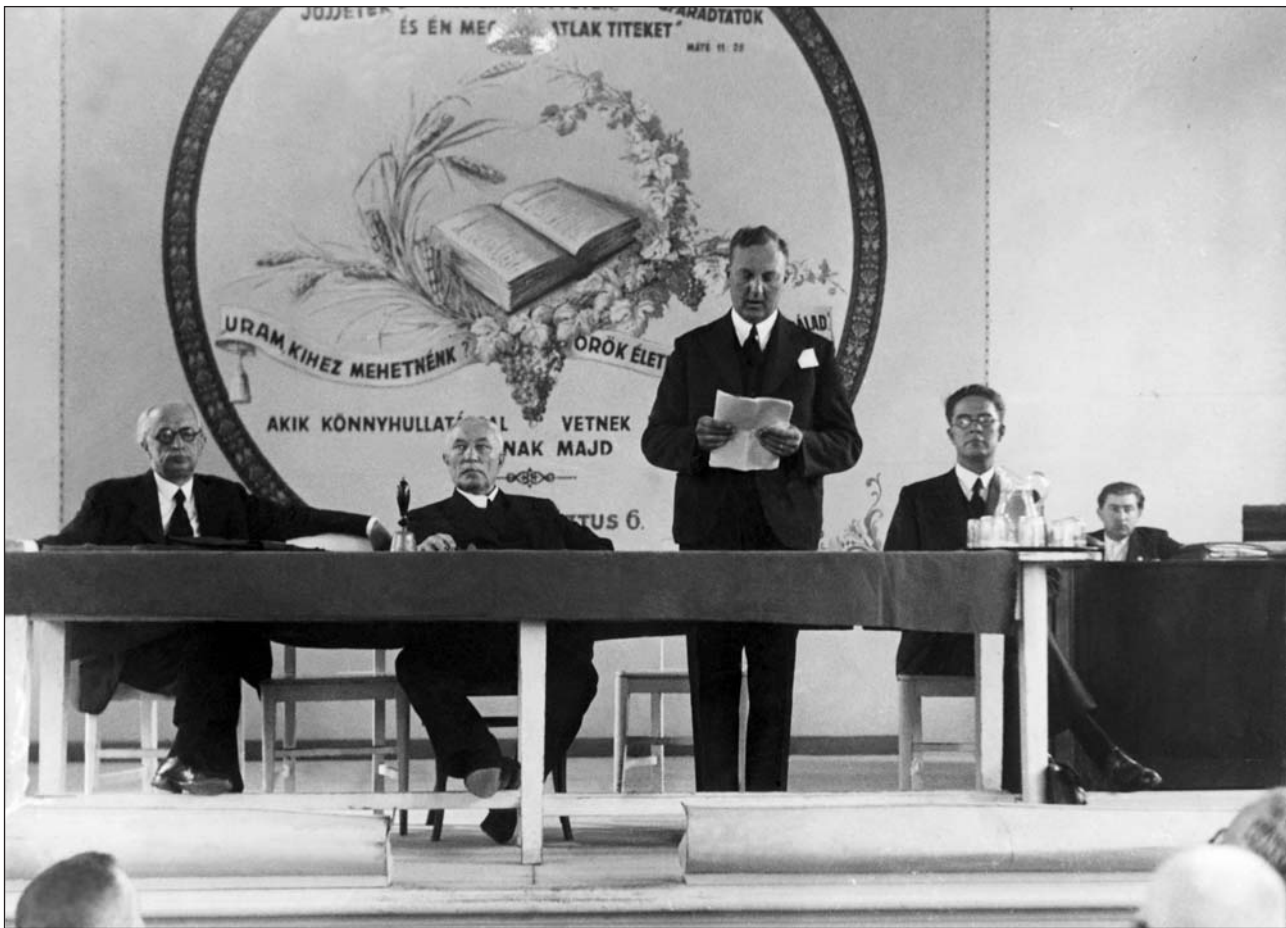
Mindez egybecseng a korabeli regőscserkészlet hangjával. (Megjegyzendő itt, hogy Varga Imre – miután az 1931 szeptemberében tartott országos kongresszuson a Sarló a kommunista mozgalomhoz való csatlakozásról határozott – elhagyta a mozgalmat, s mint látni fogjuk, később az *Egyesült Magyar Párt* tagja lett.)

Ahogy a korabeli törvények ezt előírták, Varga Imre 1930-ban érettségi vizsgát tett a *Beregszászi Csehszlovák Állami Reál gimnáziumban*, majd miután sikerrel letette a 2. lelkészképző vizsgát, a *Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház* püspökei és főgondnokai

A Baráti Szó című folyóirat címlapja

* A rimaszombati Református Tudományos Gyűjteményekben rendezett, azonos című kiállítás alapján.

Varga Imre előadást tart Cegléden 1939-ben. A kép bal szélén Ravasz László, püspök

(**Balogh Elemér** és **Szilassy Aladár** a dunáninneni e. k., **Bertók Béla** és **Polchy István** kárpátaljai e. k., **Péter Mihály** és **Tornallyay Zoltán** pedig a szlovenszkói tiszáninneni e. k.), valamint a lelkészképesítő bizottság előadója (**Sörös Béla**) és jegyzője (**Szőke István**) 1931-ben kiállították a lelkési oklevelét. Ettől kezdve a visszacsatolásig tanított az akadémia újszövetségi tanszékén.

Varga Imre és **Körössy Erzsébet** 1931-ben kötöttek házasságot Hernádsadányban. Az Úr 5 gyermekkel, 3 fiúval és 2 leánnyal áldotta meg őket.

Varga Imrét 1931-ben választották meg – a püspöki szolgálatot is végző **Péter Mihály** mellé – rimaszombati második lelkésznek.

Megválasztását a helyi hívők egy része ellenezte, pontosabban a másik jelöltet támogatta. Az elégedetlen hívek egy része dr. **Hudiczius István** vezetésével megalapította az úgynevezett *Magyar Szociáldemokrata Pártot*. Varga Imre megválasztásának az évében a csehszlovák hatalom feloszlatta Rimaszombati önkormányzatát, s kormánybiztosként – nem véletlenül! – dr. Hudiczius Istvánt bízta meg a város irányításával.

Mint ifj. **Rábely Miklós** fogalmaz, „Varga Imre is csak évek múlva tudta a lelkek békéjét megteremteni. Közismertté vált ékesszólása nemcsak eltévelyedett báránykáját térítette vissza, hanem a másvallású keresztények is betértek a református templomba, hogy hallhassák mélyen szántó gondolatait”.

Miután Péter Mihály nem sokkal később elhunyt, Varga Imre vette át az első lelkész feladatkörét. Olyan kiváló lelképásztorok örökségét folytatta, mint a gályarab prédikátor **Harsányi Móríc Izván**, az 1771. évi büntetést követően az újjászervezett egyház első lelképásztoraként ismert **Szentkirályszabadi Szőke Ferenc**, a Trianont követő bényultságban püspöki tisztséget és konventi lelkési elnöki tisztséget is betöltő **Pálóci Czinke István**. A gömöri egyházmegye lelkészegyesületének elnöke tisztét is betöltötte.

A lelkési szolgálatnak fontos része volt a vallásoktatás. A *Rimaszombati Magyar Református Elemi Népiskolá*ban, illetve a *Rimaszombati Csehszlovák Állami Magyar Reál* gimnáziumban végezte ez irányú szolgálatát. A *Baráti Szó* 4. számában *A középiskolás kérdés* című írásában így összegzi gondolatait: „A középiskolás kérdés talán még a főiskoláznál is fontosabb, mert eljövendő évtizedek intelligenciája, a kálvinista értelmiség erősödik, vagy pusztul bennük.”

A rimaszombati templom építésének 150. évfordulója alkalmából kezdeményezte és lelkészként irányította annak felújítását. Az avatás alkalmából pedig feldolgozta a templom történetét.

Varga Imre volt a kezdeményezője a *Református Összefogás* nevű belmissziói mozgalomnak, amelyet a három egyházkerületet összefogó egyetemes konvent 1936 őszén indított el. A mozgalom nevét viselő és annak tevékenységét dokumentáló, kéthetente, 6 000 példányban megie-

III. évfolyam. 1944 október 15. 10. szám.

OLAJÁG

REFORMÁTUS GYÜLEKEZETI LAP.

Megjelenik minden hétfő kedd péntek. Szerkesztőség és kiadóhely: RIMASZOMBAT, Horthy Miklós-ter 10. sz. Telefon 12. Post. csokkjám: 30.032.	Felolvasó szerkesztő: VARGA IMRE	Elfizetési díj egy évre 4— Pengő. A rimaszombati ref. egyház tagjai díj- talanul kapják.
--	-------------------------------------	--

Krisztus egyháza megmarad.

Kiszámíthatatlan értékek pusztulnak el ebben a világégésben, melyhez fogható nem ismer az emberiség történelmében. Nemzedékek hosszú sorának verőlege, az emberi értelem és érzelem megható, csodás alkotásai pusztulnak el néhány pillanat alatt. Mindenütt, amerre csak nézünk, lsten igének dobogó hangja árad elénk: a világ elcsúszott, és annak kivánsága is. I. János 2:17.

Milyen temérédek fáradságot, törődést és pénzt áldoztak azért, hogy világhírű szöveg bitorozott legyen. Mennyi kuporgata kellett művészek, hogy szöveg lakásod legyen a most az egész egyszerre értékelenné válik. Ismerték a Biblia tanítását, hogy ne gyűjtsünk olyan kincseket, amelyeket a rozsdá és a moly megemészti, a fűnyók káros és ellopja, de csak most érezzük annak kézzel fogható igazságát, amikor látunk földművelővé lett módos embereket, akik egy szál ruhában csak a pusztá életüket tudták megmennteni és mégis hálával van teji a szívük a Mindenható iránt, hogy megmentette őket.

Egyszerre világos lesz Jézus tanítása: Ne aggódalmaskodjatok a ti étetek felől, mit egyetök és mit iagtótok; sem a ti testetek felől, mibe öltözködjétek. Avagy nem többé az élet, hogyanem az éledei, és a test, hogy nem az öltözet? Máté ev. 6:25.

Szálljunk magunkba testvéreim és ismerjük be, hogy ebben a szörnyű világégésben elsősorban az pusztul el, ami az örökkévalóság szempontjából értéktelen. Elpusztul a nagy vagyon, a hatalom, gazdagság. Olyan dolgok, amikhez az egyik oldalon sok dícsőség és pompa, a másikon még több nyomorúság és nélkülözés tapadt.

Öcsövá lett az emberi élet is az igaz, de vajjon megbecsülte, sőt helyesebben, megbecsülte-e a mai ember elégték a más embernek az emberiséget? Ha igaz az, hogy lsten az ember a saját képére teremtette, akkor nyilvánvalóan igaz az is, hogy aki embertársát nem becsüli, az emberi életéhez való jogát el nem ismeri, az tulajdonképpen nem a teremtésényi, hanem magát a Teremtőt csúfolja meg, amit pedig büntetlenül művelni nem lehet.

Bármeddig tartson is a földünkre szakadt nagy szenvedés a tapadjon bár hozzá temérédek ártatlan vér, asszonyok és gyermekek százezreinek kimondhatatlanul sok szenvedése, ennek a szenvedésnek a végén mégis csak győzni fog a szeretet. Bármi-lyen furdán hangzik is, minden emberi indulat kimerül, önmagát emészti fel, egyedül a szeretet az, ami örökké megmarad. Megmarad azért a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet. I. Korinthus 13:13.

Ennek a szeretetnek megszentelt műhelye Krisztus egyháza. Eredete égől való. A földön működik a ezért sok emberi gyarlóság is tapadtat hozzá. A földre szakadt nagy szenvedések azonban arra figyelmeztetik, hogy tagjai a bűnbánat által való megtisztalshoz vezesse. Jó, ha vannak látható intézményei. Ezek megkönyhitik lelki munkáját addig, amíg az egy szükséges dologra tekint. Lukács ev. 10:42. Nagyon fével azonban az az ember, aki azt gondolja, hogy Krisztus egyházát ezek a kétség, látható intézmények, épületek és emberi alkotások tartják fenn. Ezek sokszor elvonják a látható egyház figyelmét a láthatatlan dolgoktól s ezért a látható világ pusztulásában az egyház lelki gyermekei azt a bibliai látást kapják, amit Krisztus mondott: Az ég és a föld elmúlnak, de az én beszédeim semmiképpen el nem múlnak. Lukács ev. 21:33.

Amíg az egyház semmi mást nem cselekszik, csak Krisztusról tesz bizonyosságot, létét és munkáját örökkévaló erők biztosítják.

Az olajág utolsó megjelent számának címlapja

lenő református néplapot is ő szerkesztette. A gyermekek részére készült melléklete a *Kis Összefogás* címet kapta. A lelki ébredést szolgálták a különböző egyházi szervezetek. Ezek egyike volt a *Rimaszombati Református Leány- és Asszonykör*.

Miután **Törköly József** szenátor 1936-ban elhunyt, Varga Imrére várt az a rendkívüli feladat, hogy kitöltse a magyar közéletben támadt űrt. Belépett az *Egyesült Magyar Párt* rimaszombati szervezetébe. A visszacsatlóskor ő lett a *Magyar Nemzeti Tanács* rimaszombati járási elnöke, miniszteri biztosnak nevezték ki, s ifj. Rábelly Miklós, **Makovits Jenő** és egy budapesti delegált mellett tagja volt annak a 4 tagú bizottságnak, amely a felülvizsgálatra jelentkezők minősítésére volt hivatott. Az Egyesült Magyar Párt rimaszombati szervezetének az elnökévé is megválasztották, s ebbéli minőségében ő irányította azt a gyűjtést, amellyel az **Esterházy János** által meghirdetett *Magyar Házak* mozgalmat támogatták. Esterházy a következő szavakkal mondott köszönetet: „A nemzeti áldozatkészségnek ezért az igazán impozáns megnyilatkozásáért, a testvéri szeretetnek eme gyönyörű és példát érdemlő cselekedeteért a szlovákiai magyarság nevében is hálás köszönetemet fejezem ki Elnök Úr útján valamennyi adakozónak.”

Tagja volt szinte minden társadalmi szervezetnek, így a *Kálvin Szövetség* mellett pl. a *Rimaszombati Polgári Kör* vezetőségének is.

Varga Imre szívesen fogadott vendég volt nem csupán Szlovénzskón, hanem az egyetemes magyar református egyház különböző tanácskozásain, konferenciáin és egyéb fórumain, előadóként, illetve szerzőként is. A cseh-

szlovákiai magyar reformátusság címen, két részletben komoly tanulmányt közölt az *Igazság és Élet* c. folyóiratban (1938).

Az *Országos Református Lelkészegyesület* 1939-ben tartott ceglédi konferenciáján, ahol **Ravasz László** püspök is jelen volt, *Húsz év tanulságai a Felvidék magyar reformátusainak visszatérése alkalmából* címen tartott előadást. Ebben megállapította, hogy „a református paróchiák az elmúlt szomorú húsz esztendő alatt a Felvidéken nemzeti életünk legfontosabb végvárai közé tartoztak.”

Hivatali elődjének, Pálóczi Czinke Istvánnak 1942-ben bekövetkezett halálakor Varga Imre nagyhatású búcsúbeszédében egyebek közt ezt mondta:

„...igénytelen szavakkal teszünk bizonyosságot arról, hogy a gömőri magyarság kemény, hajlíthatatlan gerincességét sok tekintetben Czinke Istvánnak köszönheti, aki az 1918-19-es szörnyű megpróbáltatások idején megalkuvást és félelmet nem ismerő bátorsággal lett sok ezer és ezer csüggedt magyar lélek ihletője, kételkedők és ingadozók felrázója.

19 gömőri gályarab nevét örökíti meg a rimaszombati templomban az az emléktábla, amellyel szemben Czinke István igehirdetői szolgálatát végezte.

És ha ez a szolgálat nem hajlott meg az emberi hatalom, vagy erőszak előtt, okát elsősorban abban kell látnunk, hogy benne a gályarabok halálra is kész hűsége lobogott. Országosan is ismert és elismert lelkipásztori munkájával teljesen az egyházhhoz tudta kapcsolni azt a magyar értelmiségi réteget, amely különben országos viszonylatban távol állott az egyházi, a gyülekezeti élettől. A lelkipásztori munkának tiszteletet és megbecsülést szerzett s áldjuk nevét, akik abban az aratásban munkálkodhattunk, amelynek ő volt a magvetője.”

Zsemlye Lajos hetényi lelkész 1942-ben egy felhívást tett közzé. Ennek értelmében az egykori losonci teológia volt előadó és diákjai fedezhetnék a Budapesten tervezett *Darányi Kálmán Diákházban* egy diákszoba építési költségeit. A **Sörös Béla** nevét viselő szoba „az egykori, kisebbségi sorsot viselt részek fia” részére biztosított volna átmeneti otthont, így állítva emléket annak az embernek, aki a volt Csehszlovákia egyetlen magyar főiskoláját megszervezte, s ezzel a kisebbségben élő reformátusság számára a lelkipásztori képzést lehetővé tette.

Az ehhez szükséges 5 000 pengő összegyűjtésére Varga Imrét kérte fel, aki vállalta is a szervezőmunkát, s egyben 200 pengőt ajánlott fel erre a célra. Amint Narancsik Imrénének írta ezzel kapcsolatban, „ez csak tört része annak, amit a megboldogult pl. Halléba küldött nekünk”.

Az ő kezdeményezésére jelent meg 1942-ben a rimaszombati gyülekezet és a gömőri egyházmegegye kiadásában az *Olajág* c. folyóirat. Benne nem csupán az egyház életéről olvashatunk. Számos alkalommal foglalkozott a lap hasábjain az egyház múltjával is.

Az Úr elhívott szolgálójához méltóan, Varga Imre a vészterhes időkben kiállt üldözött embertársai mellett. Erről

az érintettek tanúbizonyságot tettek, a zsidó hitközség egykori elnöke éppúgy, mint az az elfogott partizán, akit az ő közbejárása mentett meg a biztos haláltól, vagy baloldali politikusok egyaránt. Társadalmi súlyát és megbecsülését jelzi, hogy miután a szovjetek elfoglalták Rimaszombatot, a polgármesteri teendők ellátásával őt bízták meg. Polgármesteri szolgálatát a közigazgatásnak a csehszlovák hatalom általi átvételéig látta el.

A 2. világháborút követően a magyarságot megfosztották állampolgárságától. Nyelvét betiltották, vagyonát elkobozták, majd ki- és áttelepítették...

A szlovákiai reformátusság irányítását az a szlovákokból álló Szervezőbizottság (*Organizačný výbor*) kezdte irányítani, amely az 1938-as visszacsatolás után szlovák területen maradt 25 egyházközség ügyeinek az intézésére alakult. Az állami hatóságok támogatását élvezve, szabályrendeleteket adott ki, melyekkel a magyarellenes intézkedéseknek (az „anyaországi” lelkészek kitoloncolása, a szlovák nyelvű istentiszteletek erőszakolása magyar gyülekezetekben, a reszlovakizáció, a lakosságcsere stb.) a református egyházba való begyűréséhez jelentősen hozzájárult.

Varga Imrét is, sok más magyarral együtt – ítélet nélkül – munkatáborba deportálták. Tiszolcon követ törtek. Többek közbenjárására végül hazaengedték. A csehszlovák népbíróság, az elmondottakra tekintettel 1946. június 13-án nyilvános dorgálásban részesítette. Az ítélet akár felmentésként is értékelhető.

A református egyházat közösségileg a szlovák nemzet ellenségévé nyilvánították. Az elkobzás ugyan az egyház javaira elvileg nem vonatkozott, ám Varga Imre szolgálati helyén, Rimaszombatban és a *Gömöri Református Egyházmegyében* mégis végrehajtották. A *Szlovák Nemzeti Tanács* 104/1945-ös számú rendeletére hivatkozva számos

gyülekezet vagyonát (köztük 1 templomot, 4 lelkészlakot, 6 iskolát, 2 tanítólakást, 555 ha termőföldet és 31 ha erdőt) sajtótított ki az állam ezen jogszabályok alapján. (Ezeken kívül a komáromi árvaház jutott erre a sorsra.)

Csicseri szolgatársa, **Gál István** 1947. január 29-én kelt levelében ezt írja neki: *„Lélekben sokat voltam Veled és nehéz harcaimban mindig arra gondoltam, hogy ha kevesen is, de mégis többen megalkuvás nélkül megyünk azon az úton, amelyen ma nekünk, Isten akaratából járni kell. Hallottam a Te megpróbáltatásaidról, egyházad sok-sok bajairól, vagyonotok elvételéről. Mindezek azért történnek velünk, hogy alkalmasabb eszközei legyünk a mi Urunknak. Tudom azt is, hogy a gömöri egyházmegye egészen elzárkózik a mi egyházi felsőbb hatóságunk előtt. Az idő titeket fog igazolni, amint a hivatalos egyházi megnyilatkozások elárulják.”*

Varga Imre közbenjárásának köszönhető számos magyar polgárcsalád csehszlovák hatalom által tervezett kitelepítésének, illetve deportálásának a megakadályozása is. Az ő érdeme a **Ferenczy István** letört fejének a megmentése is, amelyet – miután őt Magyarországra szándékozták áttelepíteni – az előre küldött csomagjai közt helyezett el.

A kommunista hatalomátvétel (1948. február) után konszolidálódni látszott az egyház helyzete, a Szervezőbizottság is fokozatosan teret veszített, 1949 tavaszán megalakult a lelkészegyesület, a magyar nemzetiségű lelkészek is kaptak állami fizetést.

1950-ben a régi egyházmegyei szervezeti rendszerben megtartották a választásokat az alkotmányozó Zsinatba, amely megkezdte az egyházalkotmány kidolgozását. A hat tagú elnökségben Varga Imre az egyik zsinati alelnöki tisztséget töltötte be. 1951 augusztusában a pozsonyi zsinati ülés elfogadta az egyház keretalkotmányát, majd ennek végrehajtásaként 1953. szeptember 29-én, 2 nappal 48. születésnapja előtt a pozsonyi zsinati ülésen püspökké választotta Varga Imrét. Mint írták róla, *„csontropogtató időben, mikor legény kellett a gátra, akkor volt egyházának püspöke, ami egyúttal a felvidéki magyarság vezérségét is jelentette”*.

Az első szolga ezekben a nehéz időkben elsősorban a csehtestvér egyház támogatására számíthatott. A cseh protestánsok jól emlékeztek arra az önzetlen, sokoldalú segítségre, amelyet a 17–18. században nyújtottak eleiknek a magyar reformátusok. Ekkor jött el az ideje a viszonzásnak. **Josef L. Hromádka** dékán biztosította a szlovákiai református teológusok képzését a prágai *Károly Egyetem Teológiai Fakultásán*, ahol Varga Imre püspököt díszdoktorrá is megválasztották. Nekik volt döntő szerepük abban is, hogy Varga Imre 1954-ben bekapcsolódhatott a világprotestantizmus mozgalmába. 1959-ben a *Református Világszövetség* alelnökévé választották. Tisztségét két cikluson át töltötte be, majd haláláig annak *Végrehajtó Bizottságának* és a *Keresztény Egyházak Európai Konferenciája Végrehajtó Bizottságának*, valamint a *Keresztény Békekonferencia Folytatólagos Bizottságának* a tagja volt. Említett tisztségeiből adódóan sokfelé megfordult a világban.

Varga Imre portréja (1956)

LÁSSÁTOK, FELEIM!

Végezte szolgálatát, a Reményik-mottó jegyében: „*ahogy lehet*”.

Eszményképe **Bethlen Gábor** volt, aki „*egy háborúságban lepusztult országot békés építkezésre kormányzott és felvirágoztatott, s akinek 16 éve alatt, két világhatalom árnyékában idegen katonaság nem taposta országát. A feladat sokban hasonlított a Bethlen Gáboréra. Azért igyekezett ő is minél több ügyet minél jobban a kezében tartani. Élete utolsó évére esett Bethlen Gábor születésének 400. évfordulója, és ő a novemberi zsinatra Bethlenről készített előadást. Visszaemlékezve, ezt bizonyos testamentumnak érzem.*” – írja édesapjáról **Géza** fia.

Ezt erősíti meg **Boross Zoltán** is a **Nagyidai Ernő**-nek írt, 1980. december 19-én keltezett levelében. „*Felédhetetlen az Imrével 1980. november hó 3-án hármásban együtt eltöltött délelőtt. Három ember, egy nagy nemzedék, a Sarló - népek barátságának és a szocializmus megtántoríthatatlan követőinek - utolsó nagy találkozója. Imre egy nemzettestet képviselt a magyar vallás, a református egyház keretei között, bethlengábori okossággal. Megtartotta az egyházát, szimbiózisba hozta a szlovák néppel és az egyház életében úrrá lett a népképviselőt a múlt urak által maguknak vindikált egyházi uriszek helyett. Mikor ezt a nagy Embert - nevét és jelzőjét nagybetűvel kell írni - 1950-ben (helyesen: 1953-ban - b.k.i) a csehszlovákiai magyar kálvinisták püspökévé választották az állam-*

Igehirdetés Magyarbödön

apparátus placetje alapján, édesapám még tiszteletbeli zsinati elnök volt, ott emelte poharát Rimaszombatban Varga Imre hosszú és eredményes életútjára. [...] Bethlengábori alkalmazkodást javalltam akkor neki, én, a kitelepített gömörmegyei magyar kálvinista, a gömöri református egyházi közösség utolsó világi bírója, majd ügyésze. Imre érdemeit egyedül én tudom. Dr. Varga Imre református lelkész Rimaszombatban - közreműködéssel együtt - rejtegette a Magyar Szociáldemokrata Párt elkobzásra rendelt irattárát a nácik bevonulása után, 1944. március 19-ét követően. Az iratokat a rimaszombati református templom szószeke alá helyeztük el. A felelősség terhe óriási volt. Varga Imre dr. volt, aki a rimaszombati zsidók elhurcolása ellen felszólalt a rimaszombati megyeházán 1944 tragikus nyarán. Ő volt, aki az 1938-as eseményekkor meggátolta Demeter Bálint és társainak elhurcoltatását. Varga Imre volt az, aki nálam eredményesen interveniált rimaszombati kálvinista magyarok kitelepítésének meggátolása érdekében. Megbeszélésünk alapján különböző egyéni akciók - orvosi közbelépés stb. - útján sikerült sok embert megmentenünk az áttelepítés elől. Kevés ember volt Csehszlovákiában, aki testestől, lelkestől, az aprólékosságig ismerte a Baráti Szó egykori főszerkesztőjét, szocialista hitünk törhetetlen vallóját. Mindezt azért írom le, hogy papíron maradjon, mert a koporsó felett ezek a megemlékezések nem hangzottak el, de ezek szebben beszélnek minden bibliai klapancia helyett. Micsoda remeklése a Sorsnak s az Úrnak, a Rendelésnek, hogy egy adott pillanatban a Perazim hegyén tényleg felkel az Úr. Ez történt akkor, mikor valami súgta nekem és Neked, hogy látnunk kell egymást, és súgta Imrének, hogy jönnie kell és szólnia kell: Emberségről, Szociális hitéről, Magyarságáról és életvállalású reformátusságáról. Ezt a beszélgetést ne feledjük. Történelmi búcsú volt...”

Varga Imre püspök 1980. december 10-én hunyt el Kassán.

Az USA-beli **Kálvin János Magyar Egyházkerület** püspöke (egyébként unokaöccse), **Vitéz Ferenc** e szavakkal búcsúzott: „*Történelmi idők népét és egyházát porlasztó viharában állott a bástyán, rendületlenül bízva Krisztusában, a boldogabb jövőendő reménységével. Mindhalálíig hűséges szolgálatáért adja meg neki az Úr az Élet Koronáját!*”